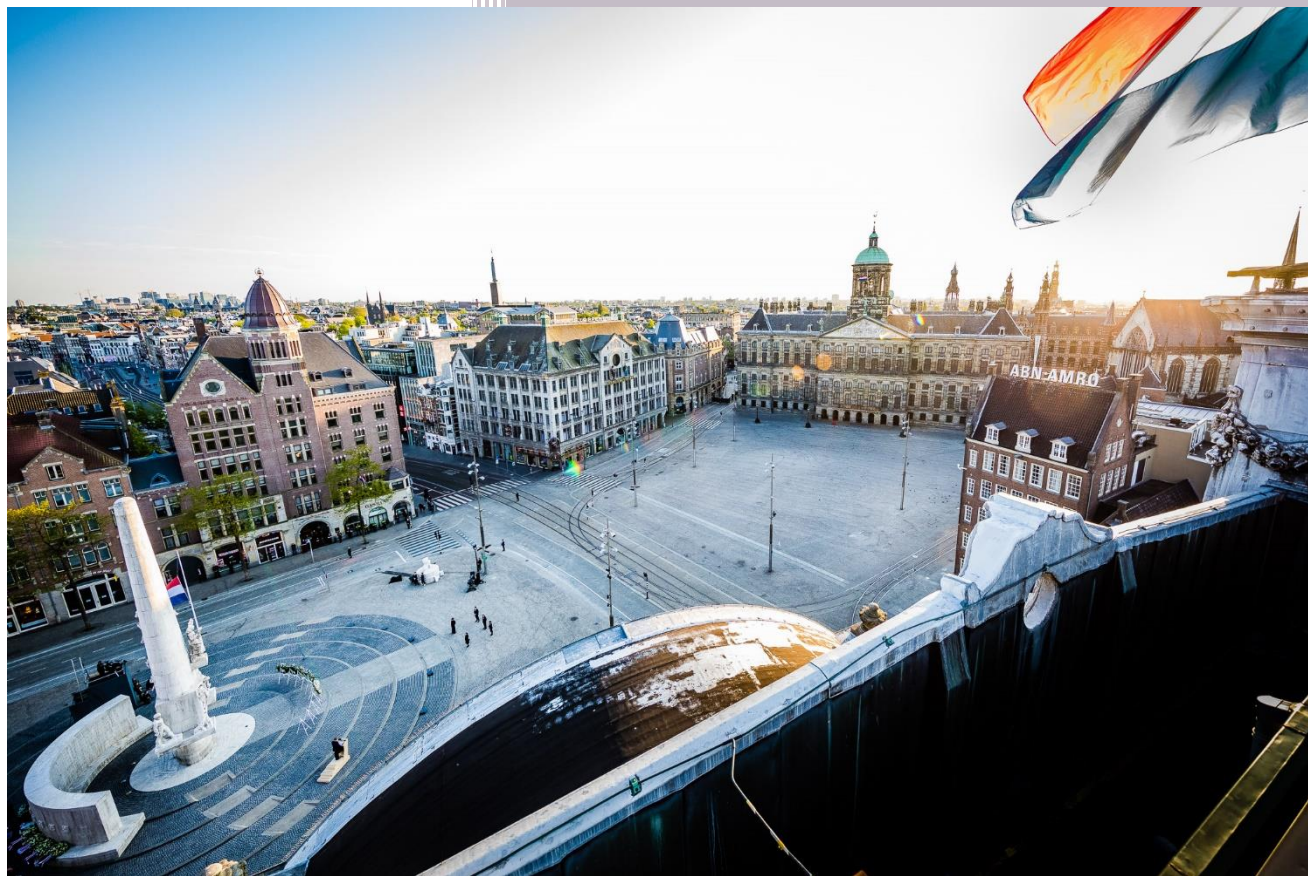

Nationaal Vrijheidsonderzoek 2021

Marije Oudejans (CentERdata)

Froukje Demant (Nationaal Comité 4 en 5 mei)

Iris Glas (Nationaal Comité 4 en 5 mei)

Fotografie: Kim Balster, Patrick van Emst, Ben Houdijk,
Marco de Swart

INLEIDING

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei doet in het Nationaal Vrijheidsonderzoek jaarlijks onderzoek naar het draagvlak voor de Dodenherdenking en Bevrijdingsdag onder de Nederlandse bevolking. In het onderzoek van dit jaar wordt daarnaast speciale aandacht geschonken aan de kennis en interesse van Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog, en het gevoel van saamhorigheid en verbondenheid dat Nederlanders ervaren. 2020 was een bijzonder jaar. Allereerst omdat Nederland 75 jaar bevrijd was. Daarnaast zorgde de uitbraak van het coronavirus en de daaruit voortvloeiende maatregelen dat het dagelijks leven in Nederland ingrijpend veranderde. Ook 4 en 5 mei verliepen daardoor anders dan normaal.

LEESWIJZER

Op de volgende pagina's vindt u eerst een samenvatting met de belangrijkste bevindingen.

In het deel daarna, 'Dodenherdenking 4 mei', wordt verder ingegaan op de ervaringen rondom de Dodenherdenking. In hoeverre hecht men belang aan de Nationale Herdenking en hoe heeft men vorig jaar (2020) bij 4 mei stilgestaan? Hierbij wordt steeds gekeken naar de verschillen tussen mensen op het gebied van opleidingsniveau, migratieachtergrond en leeftijd. Waar mogelijk wordt ook een vergelijking gemaakt met de resultaten van vorig jaar.

In het daaropvolgende deel laten we zien in hoeverre mensen stilstaan bij en belang hechten aan Bevrijdingsdag op 5 mei. Ook hierbij wordt gekeken of er verschillen zijn tussen mensen met verschillende achtergrondkenmerken en of er ontwikkelingen zijn vergeleken met vorig jaar.

Elk jaar worden wisselende thema's belicht in het Nationaal Vrijheidsonderzoek. Dit jaar zijn we extra ingegaan op de thema's oorlog, en saamhorigheid en verbondenheid. Deze bevindingen staan beschreven in het derde en vierde deel. In het laatste deel is te lezen in welke mate het gevoel van vrijheid vergeleken met vorig jaar is veranderd.

Tot slot is een onderzoeksverantwoording opgenomen met daarin een overzicht van de respons en steekproefsamenstelling. Hierin staan meer details over de samenstelling van de groepen op het gebied van onder andere opleiding, migratieachtergrond en leeftijd.

LISS PANEL

Voor de jaarlijkse meting van het Nationaal Vrijheidsonderzoek wordt vanaf 2020 gebruik gemaakt van het LISS panel van CentERdata. Het LISS panel bestaat uit ongeveer 5.000 huishoudens, verspreid over heel Nederland. Voor dit onderzoek is daarvan een steekproef genomen: uiteindelijk hebben ruim 1.500 personen aan het onderzoek meegedaan. De vragenlijst is voorgelegd in de maand februari 2021. Vorig jaar werd de vragenlijst voorgelegd in maart. De vragen over de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag gaan over 4 en 5 mei 2020. De LISS panelleden worden de komende jaren gevolgd. Zij krijgen voor een deel steeds dezelfde vragen over 4 en 5 mei, maar er komen ook wisselende thema's aan bod.

DRAAGVLAK 4 EN 5 MEI

Zowel de Dodenherdenking als Bevrijdingsdag worden door het grootste deel van de Nederlandse bevolking belangrijk of heel belangrijk gevonden. Maar liefst 85% van de Nederlanders geeft aan de Herdenking (heel) belangrijk te vinden. Als het gaat om Bevrijdingsdag is dat 79%. Vergeleken met vorig jaar zien we een kleine afname in het belang dat men hecht aan beide dagen. De Herdenking en Bevrijdingsdag worden belangrijk gevonden vanwege de volgende redenen: men is van mening dat het belangrijk is om stil te staan bij de vrijheid en diegenen die daarvoor hun leven hebben gegeven; omdat het een gevoel van saamhorigheid geeft; en omdat het belangrijk is te realiseren dat zoiets als de Tweede Wereldoorlog niet meer zou mogen plaatsvinden.

De Nationale Herdenking werd in 2020 door veel mensen via radio, tv of online gevolgd en de twee minuten stilte is volgens velen met afstand het belangrijkste ritueel. De toespraak die door Koning Willem-Alexander in 2020 werd gehouden heeft indruk gemaakt: deze werd meer gewaardeerd dan de speech die het jaar ervoor werd gegeven. Voor zowel 4 als 5 mei geldt dat men minder over deze dagen met anderen heeft gesproken dan het jaar ervoor. Dit kan een effect zijn van de coronapandemie waardoor face-to-face contact minder goed mogelijk was in mei 2020. Het enige onderdeel van Bevrijdingsdag dat in 2019 en 2020 gelijk was en in beide metingen werd bevraagd is het ontsteken van het Bevrijdingsvuur op 5 mei. Dit onderdeel van Bevrijdingsdag wordt door de bevolking in beide jaren het meest aansprekend bevonden.

DE TWEDE WERELDOORLOG

Een meerderheid van de Nederlanders heeft een bepaalde mate van interesse in de Tweede Wereldoorlog (59%) of staat neutraal tegenover dit onderwerp (34%). De interesse van de meeste mensen is aangewakkerd door het kijken van films of documentaires over de oorlog. Ruim een kwart zegt geen tot weinig kennis te hebben over de Tweede Wereldoorlog. Universitair opgeleiden weten volgens eigen zeggen over het algemeen meer over de oorlog dan lager opgeleiden. De eerste generatie met een niet-westerse migratieachtergrond heeft over het algemeen de minste kennis over deze oorlog. De kennis die men heeft is voornamelijk afkomstig van films en documentaires, school of boeken.

De meeste Nederlanders vinden dat we kunnen leren van de gebeurtenissen die tijdens de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden. Een kleine groep van Nederlanders (5%) is bang dat er de komende vijf jaar een oorlog uitbreekt waar Nederland bij betrokken raakt. De angst dat er oorlog uitbreekt en hierbij mensen betrokken zijn met wie men een band voelt, is iets groter. Mensen die vrienden of kennissen hebben die oorlog hebben meegemaakt, zijn over het algemeen iets banger voor een dergelijke oorlog.

SAAMHORIGHEID EN VERBONDENHEID

Van alle voorgelegde situaties, voelt men zich het meest verbonden met andere Nederlanders tijdens de Nationale Herdenking en Bevrijdingsdag. Daarna volgen sportwedstrijden, Koningsdag en de herdenking van een ramp.

VRIJHEID 2021

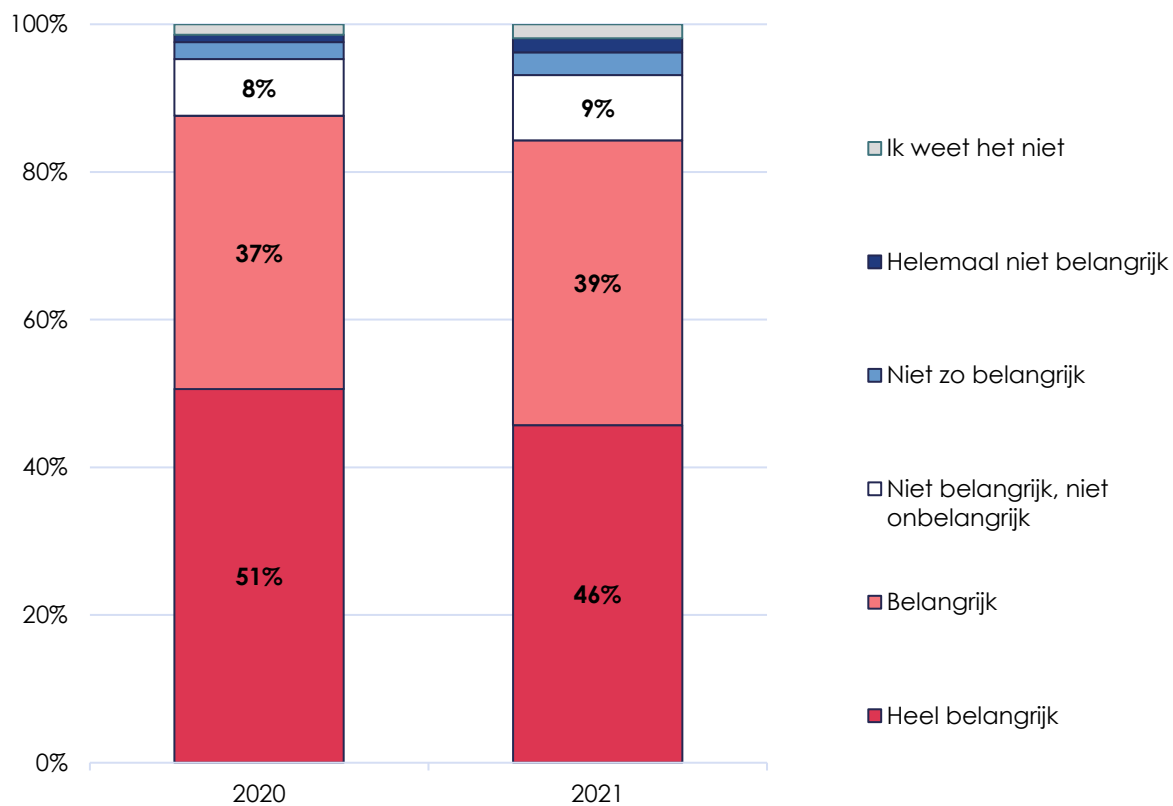
Vergeleken met vorig jaar vinden *meer* mensen dat onze vrijheid steeds minder vanzelfsprekend is geworden en ondersteunen *minder* mensen de opvatting dat het gevoel van vrijheid is toegenomen. Ook is men vaker van mening dat je in Nederland niet voor je opvattingen kunt uitkomen. De verschillen ten opzichte van vorig jaar zijn klein, maar wel significant: dit betekent dat er in de samenleving daadwerkelijk een (beperkte) verschuiving in de vrijheidsbeleving heeft plaatsgevonden.

Een onderdeel van vrijheid is jezelf kunnen zijn in de samenleving: je vrij voelen ongeacht je afkomst, geloof of sekse. Een klein deel van de Nederlanders heeft zich de afgelopen 12 maanden gekwetst of buitengesloten gevoeld vanwege hun achtergrond. Dit hangt sterk samen met migratieachtergrond: van de tweede generatie met niet-westerse migratieachtergrond heeft een kwart zich het afgelopen jaar gekwetst of beledigd gevoeld.

Dodenherdenking 4 mei

Hoe belangrijk vindt u de jaarlijkse Dodenherdenking op 4 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verschillen (1)

In 2021 geeft een overgrote meerderheid van 85% aan de jaarlijkse Dodenherdenking op 4 mei (heel) belangrijk te vinden. Kijken we naar de gemiddelde score (de categorie 'Ik weet het niet' buiten beschouwing gelaten), dan zien we een kleine, maar significante, afname in het belang dat aan de Herdenking wordt gehecht.

Met betrekking tot verschillen naar opleidingsniveau, valt op dat mensen met **basisonderwijs** niveau minder belang hechten aan de Dodenherdenking: 31% vindt de herdenking heel belangrijk, 43% belangrijk.

De meeste mensen geven aan de jaarlijkse Dodenherdenking op 4 mei belangrijk of heel belangrijk te vinden. 5% vindt de herdenking niet zo of helemaal niet belangrijk. Aan deze mensen hebben we gevraagd dit toe te lichten. Een paar van deze antwoorden staan hieronder afgebeeld.

Waarom vindt u 4 mei niet belangrijk?

“Als ik het tot me door laat dringen word ik depressief en pessimistisch.”

“De doden krijg je er niet mee terug en het verleden is gebeurd. Gewoon doorleven en zorgen dat het nooit meer gebeurt.”

“Er is momenteel veel ellende in de wereld waar geen aandacht aan wordt besteed.”

“Er zijn genoeg oorlogen over de hele wereld waar slachtoffers vallen. Daarbij zijn in Rusland destijds miljoenen slachtoffers gevallen. Het is voor mij klaar, genoeg Dodenherdenking op 4 mei.”

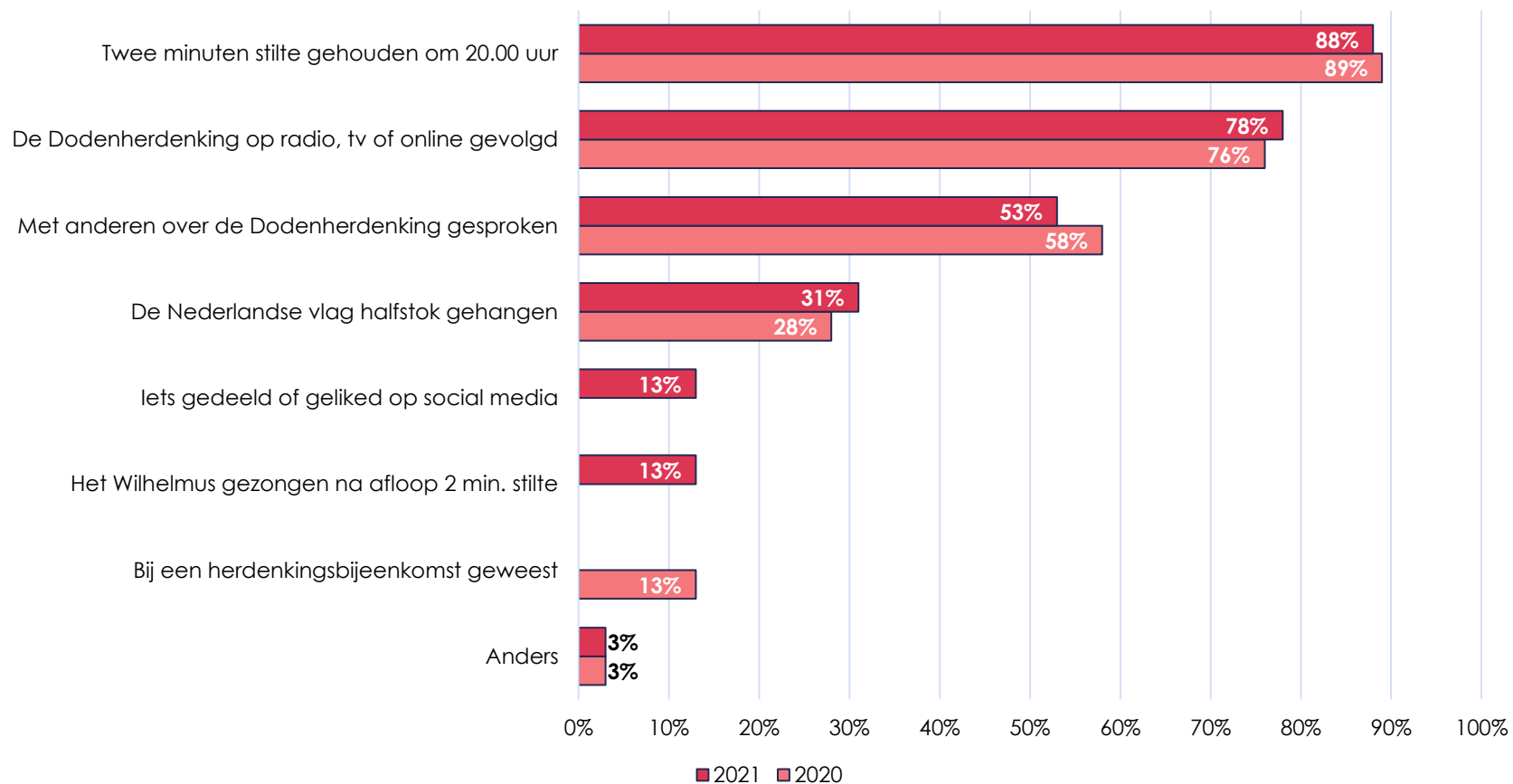
Verschillen (2)

Wanneer iemand **45 jaar of ouder** is, wordt relatief vaker gezegd dat de Dodenherdenking *heel* belangrijk is: door circa de helft. Van de mensen jonger dan 45 jaar geeft een derde aan het *heel* belangrijk te vinden.

Van de mensen met een **Nederlandse achtergrond** vindt 89% de jaarlijkse Dodenherdenking (heel) belangrijk. De herdenking wordt (heel) belangrijk gevonden door 81% van de mensen met een **westerse migratieachtergrond**. Van de mensen met een **niet-westerse migratieachtergrond** is dit 61%.

Hoe heeft u vorig jaar stilgestaan bij de Dodenherdenking?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

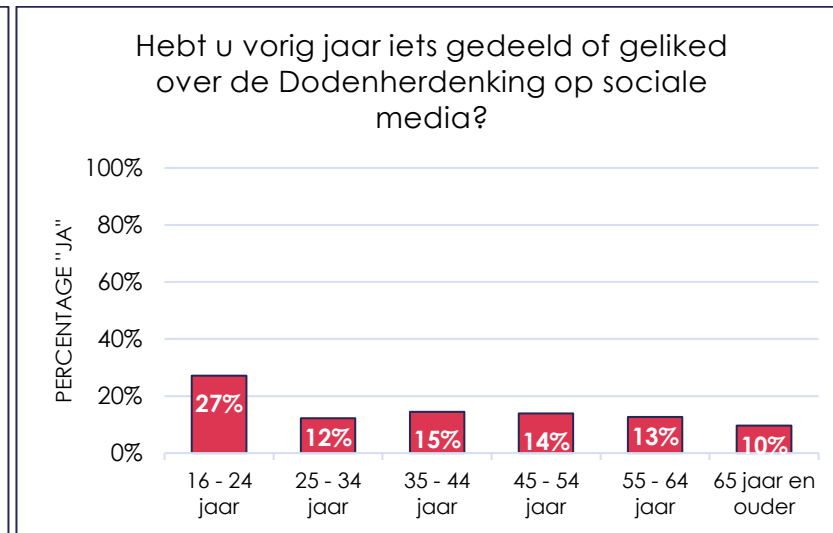
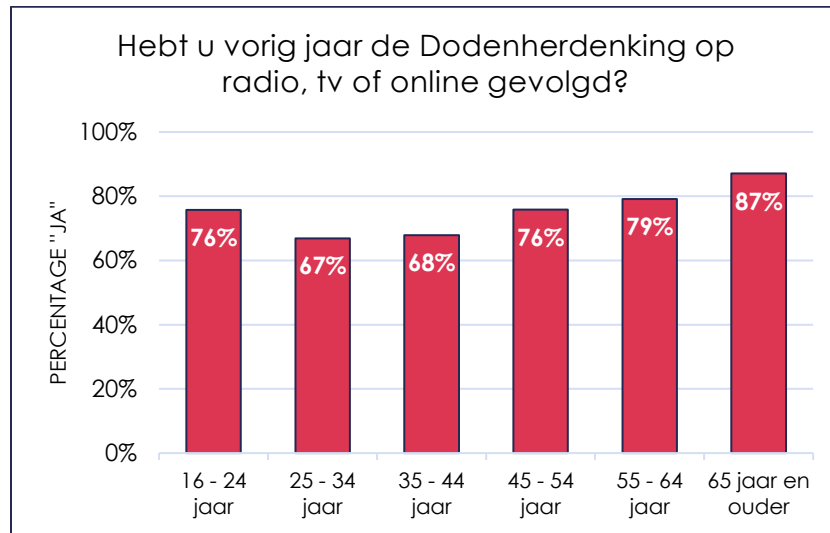
PARTICIPATIE 4 MEI

Vanwege de coronamaatregelen had Dodenherdenking in 2020 een andere invulling dan normaal: het was bijvoorbeeld niet mogelijk om fysiek een herdenking te bezoeken. Ook de herdenking op de Dam was zonder publiek. Vergeleken met het jaar ervoor, hebben mensen *minder* met anderen gesproken over de herdenking. Verder zien we een kleine, maar significante *toename* in het aandeel Nederlanders dat de Nederlandse vlag halfstok heeft gehangen en eveneens in het deel dat de herdenking via tv, radio of online heeft gevolgd. Het aandeel dat 2 minuten stil is geweest om 20:00 is in beide jaren bijna even hoog. Ongeveer een op de acht heeft vorig jaar het Wilhelmus gezongen na afloop van de 2 minuten stilte of iets over Dodenherdenking gedeeld of geliked op social media.

OPLEIDINGSNIVEAU

Wanneer we kijken naar het totale aantal mensen dat aangeeft op de één of andere manier stil te hebben gestaan bij de Dodenherdenking, zijn er geen verschillen naar opleidingsniveau. Wel zijn er verschillen bij de verschillende vormen waarop men stil kon staan. Bij het halfstok hangen van de Nederlandse vlag op 4 mei zien we dat mensen met een **universitaire opleiding** dat minder vaak hebben gedaan (19%) dan de andere groepen (circa 32%). Mensen met een **basisschool** opleiding hebben minder vaak met anderen over de herdenking gesproken (43%) dan mensen met een universitaire opleiding (61%). We zien geen verschillen in opleidingsniveau als het gaat om het zingen van het Wilhelmus na afloop van de herdenking. Mensen met een **hbo** of **universitaire opleiding** hebben het minst vaak iets over de Dodenherdenking gedeeld of geliked op social media: respectievelijk 8% en 10%. Van de mensen met een basisschool opleiding heeft 21% er aandacht aan besteed op social media.

LEEFTIJD

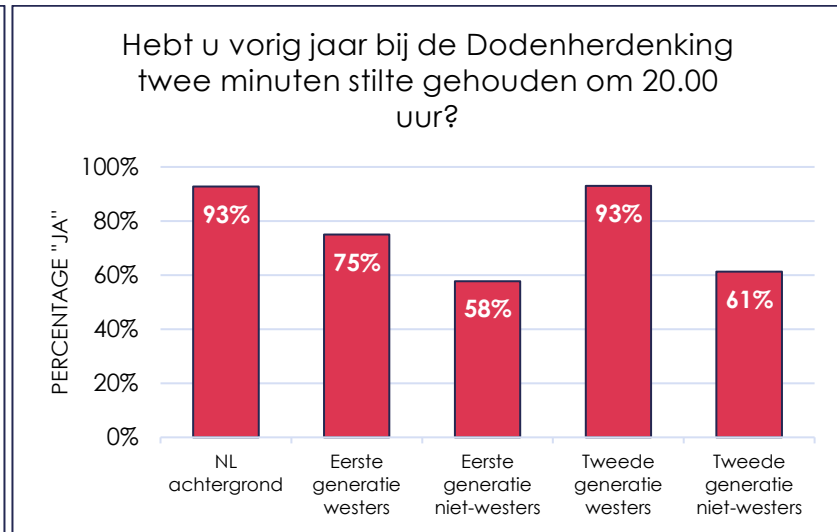
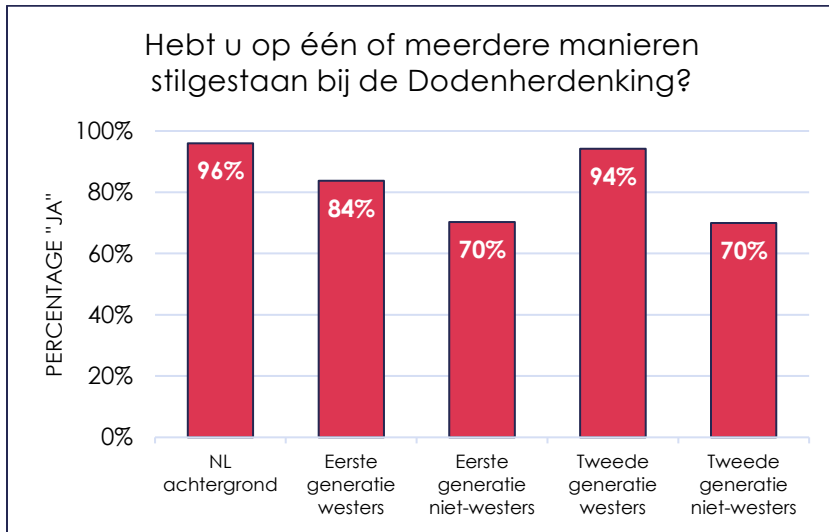

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Net als het jaar ervoor, hebben bijna alle **65-plussers** (96%) op de één of andere manier stilgestaan bij de Dodenherdenking op 4 mei. Hiermee is dit de leeftijdsgroep die de meeste aandacht heeft besteed aan de herdenking. Een groot deel van deze groep heeft de Dodenherdenking via radio, tv of online gevolgd (87%). In de andere leeftijdsgroepen varieert dit van twee derde tot driekwart van de respondenten (zie afbeelding linksboven). Dat 16-24 jarigen vaak nog thuis wonen kan een verklaring zijn voor het feit dat deze groep net zo vaak de Dodenherdenking via de verschillende media heeft gevolgd als de groepen van 45-64 jaar. Er is geen verschil tussen de leeftijdscategorieën bij het zingen van het Wilhelmus. Het delen of liken op social media van een post die met de Dodenherdenking te maken had, werd voornamelijk gedaan door jongeren: 27% van de **16-24 jarigen** heeft iets op social media gedeeld of geliked (afbeelding rechtsboven).

MIGRATIEACHTERGROND

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Bijna alle mensen met een **Nederlandse achtergrond** hebben op één of meerdere wijzen stilgestaan bij de Dodenherdenking op 4 mei 2020 (96%). Bij degenen met een **niet-westerse** migratieachtergrond, zowel de eerste als de tweede generatie, ligt de deelname aan de herdenking op 70%. De twee minuten stilte om 20.00 uur wordt door bijna alle mensen met een Nederlandse achtergrond en door de tweede generatie met een westerse migratieachtergrond in acht genomen. Van zowel de eerste als de tweede generatie mensen met een niet-westerse achtergrond wordt dit door ongeveer 60% gedaan.

BELANGRIJKSTE REDENEN OM STIL TE STAAN BIJ DE DODENHERDENKING

BRON: RESPONDENTEN DIE VORIG JAAR OP 4 MEI HEBBEN STILGESTAAN BIJ DE DODENHERDENKING

REDEN	PERCENTAGE 2020	PERCENTAGE 2021
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog	95%	96%
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij het belang van vrijheid	95%	95%
Uit dankbaarheid voor de mensen die voor onze vrijheid hebben gevochten	94%	94%
Omdat de Tweede Wereldoorlog een belangrijk deel van ons verleden is	93%	93%
Omdat we de Tweede Wereldoorlog niet moeten vergeten	93%	93%
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij slachtoffers van oorlogen die na de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden	88%	89%
Het is een moment om te realiseren wat écht belangrijk is in het leven	83%	83%
Het is mijn manier om aan te geven dat ik nooit meer oorlog wil	78%	78%
De activiteiten en rituelen op 4 mei spreken mij aan	68%	70%
Ik ben geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog	64%	65%
Omdat het zo hoort	67%	64%
Uit angst dat zoiets weer kan gebeuren	45%	47%
Ik ken persoonlijk mensen die slachtoffer zijn/waren van oorlog en vind het daarom belangrijk	35%	34%

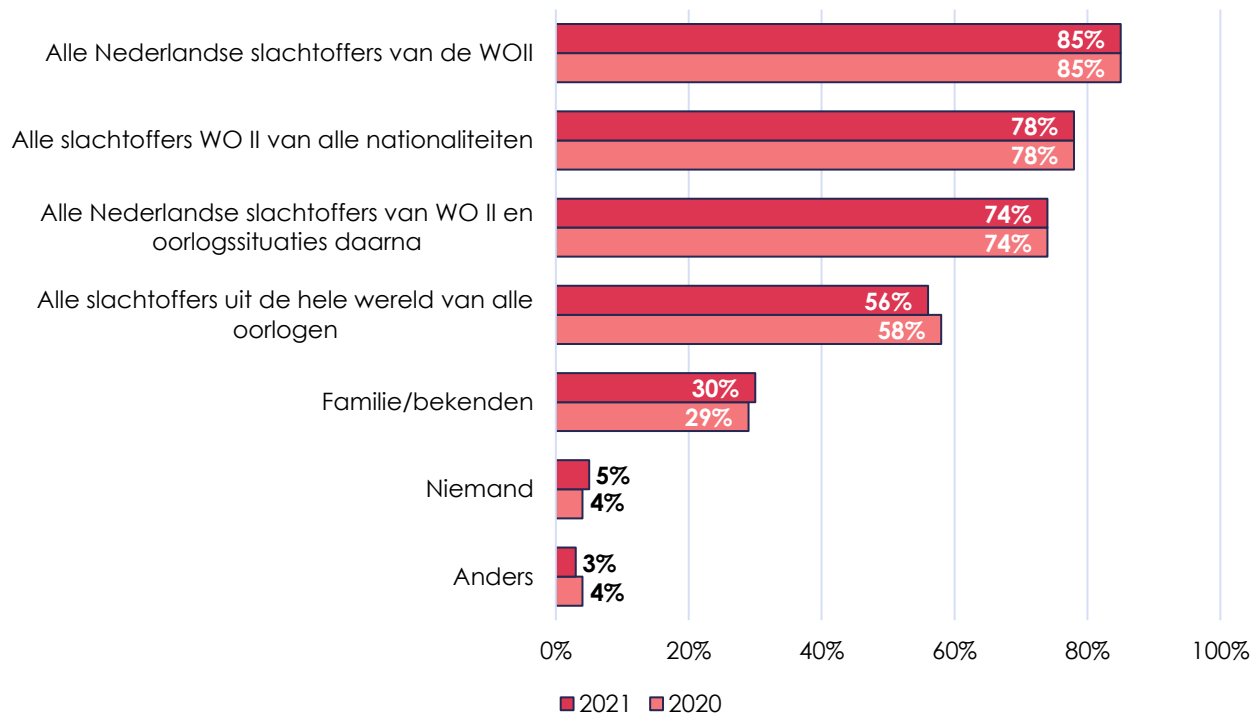
Waarom staat niet iedereen stil bij de Dodenherdenking?

8% van de respondenten heeft in 2020 niet stilgestaan bij de Dodenherdenking. In 2019 was dit percentage nagenoeg gelijk: 7%.

Net als vorig jaar zeggen de meeste mensen die geen aandacht hebben besteed aan de Dodenherdenking, dat de rituelen en activiteiten op 4 mei ze niet aanspreken (58%). Bijna net zo vaak wordt gezegd dat men zich niet aangesproken voelt door het verhaal dat wordt verteld op 4 mei (56%). Net iets meer dan de helft is van mening dat er al genoeg aandacht voor de Tweede Wereldoorlog is (51%).

Wie herdenkt u zelf op 4 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Vergeleken met vorig jaar, is er nauwelijks verschil in wie er wordt herdacht tijdens de Dodenherdenking op 4 mei. In de categorie 'Anders' worden over het algemeen specifieke groepen benoemd, zoals Joodse slachtoffers, LHBTI slachtoffers, Canadese soldaten, verzetsstrijders of de slachtoffers uit Indonesië.

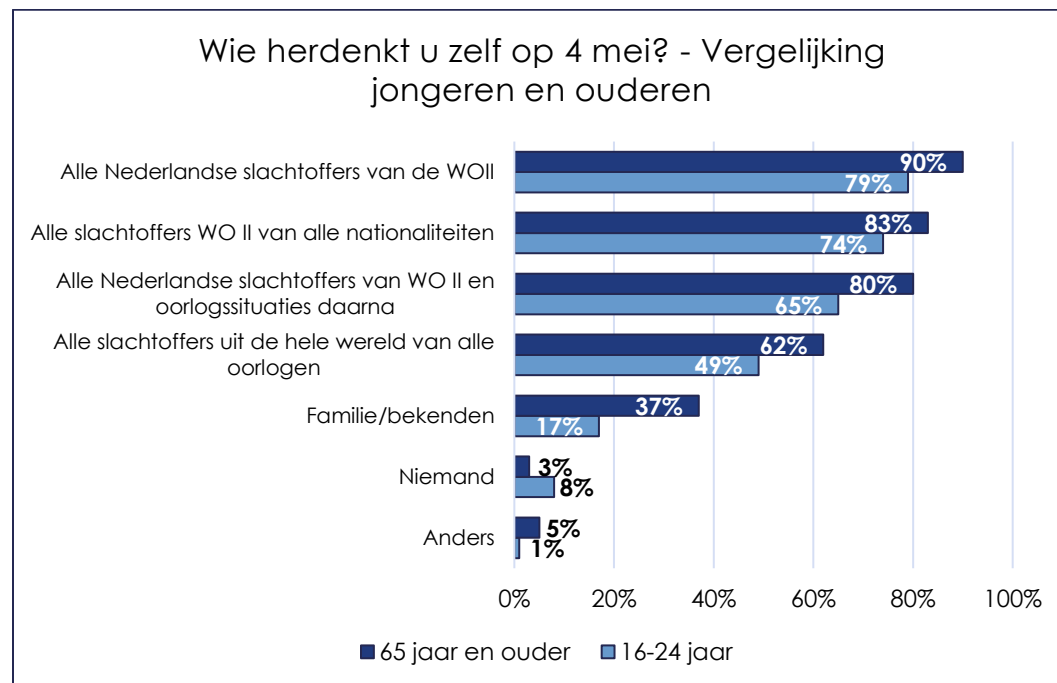
WIE HERDENKT WIE?

OPLEIDINGSNIVEAU

Er zijn weinig verschillen in opleidingsniveau als we kijken naar welke groepen door wie worden herdacht. Een uitzondering is de groep 'alle Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en oorlogssituaties daarna'. Deze groep wordt het meest herdacht door mensen met een **mbo** opleiding (80%) en het minst door mensen met een **universitaire** opleiding (65%). De groep 'alle slachtoffers uit de hele wereld van alle oorlogen' wordt daarnaast het vaakst herdacht door mensen met **basisschool** niveau (64%) en het minst door **universitair** geschoolden (47%).

LEEFTIJD

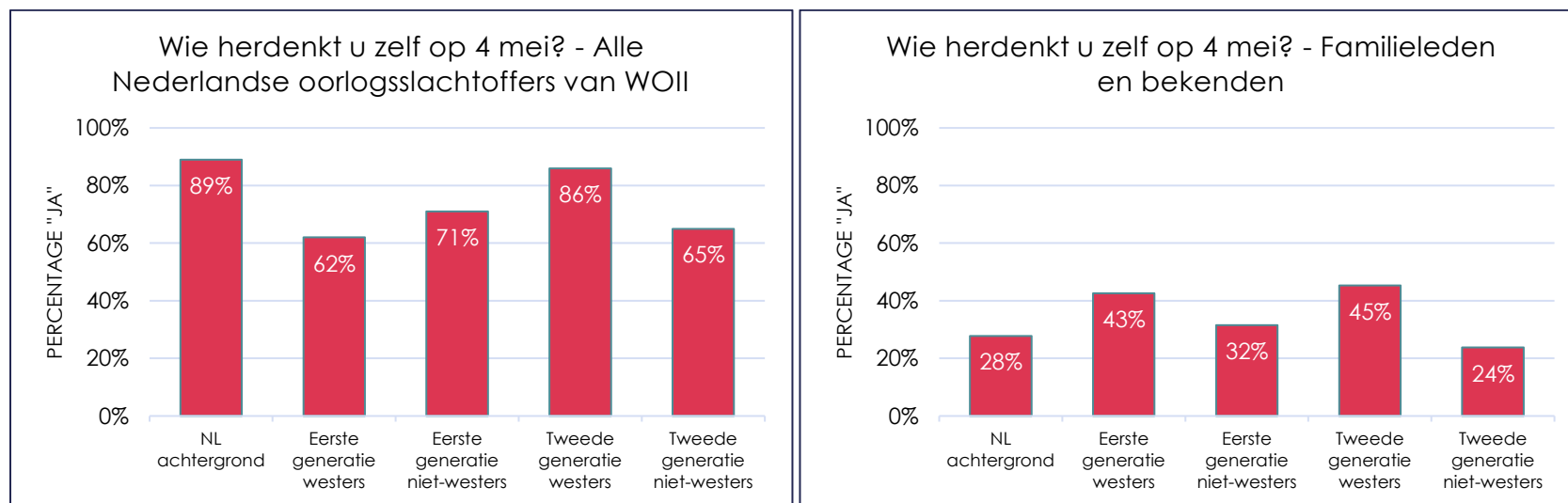

BRON: ALLE RESPONDENTEN, 16-24 JAAR OF 65 JAAR EN OUDER

Jongere en oudere mensen herdenken over het algemeen op een andere manier. We zien dat jongeren bij alle categorieën minder vaak aangegeven een groep te herdenken dan de 65-plussers. Dit betekent dat 65-plussers vaker *meer dan 1* groep herdenken dan jongeren. Verder geven jongeren vaker aan niemand te herdenken.

MIGRATIEACHTERGROND

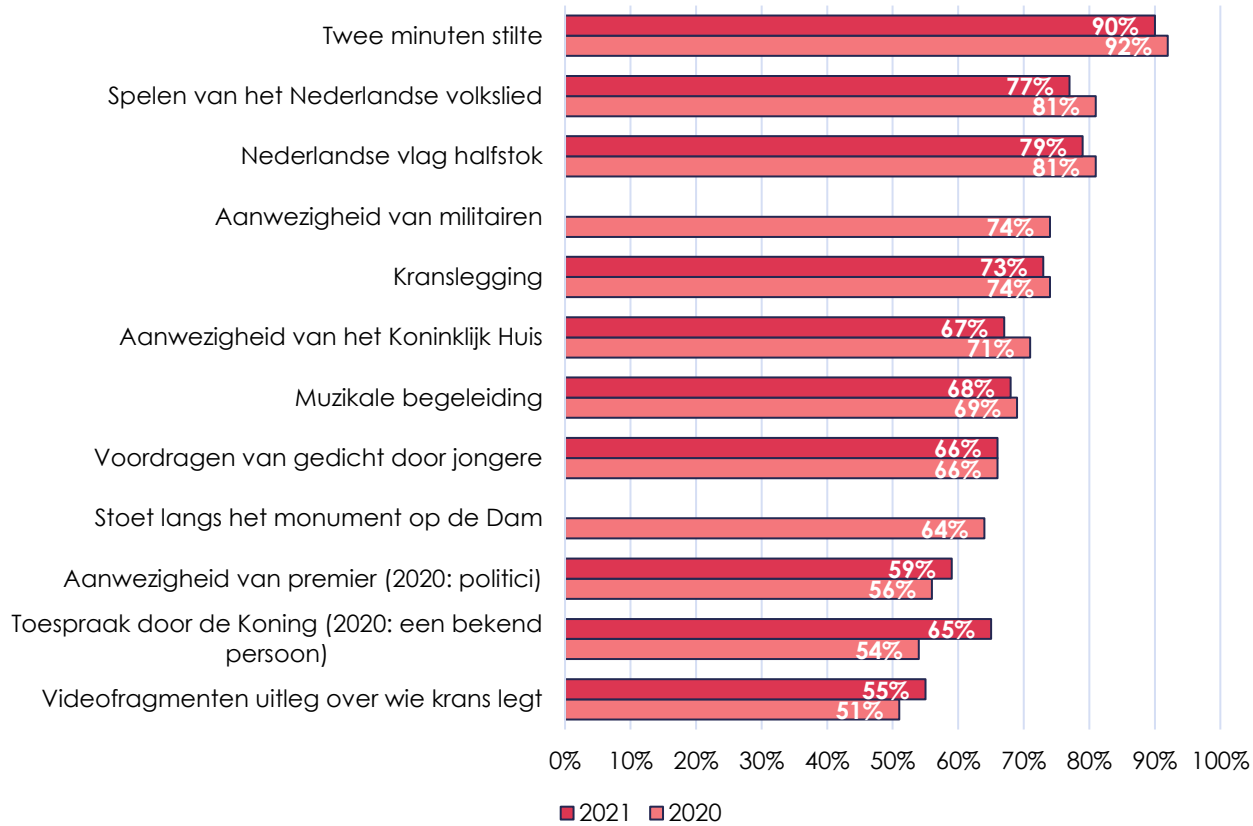

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Bij alle mogelijkheden van personen die kunnen worden herdacht bij de Dodenherdenking zien we verschillen tussen mensen met een Nederlandse achtergrond en mensen met een migratieachtergrond. De **tweede generatie met niet-westerse migratieachtergrond** geeft het vaakst aan niemand te herdenken (14%), gevolgd door de **eerste generatie met westerse migratieachtergrond** (12%) (niet in figuur).

De focus op Nederlandse slachtoffers ligt voornamelijk bij mensen met een Nederlandse achtergrond, maar de **tweede generatie met westerse migratieachtergrond** geeft dit vrijwel net zo vaak aan. Zoals in de rechter afbeelding hierboven te zien is, worden familieleden en bekenden voornamelijk herdacht door mensen met een westerse migratieachtergrond. Zoals later in het hoofdstuk over oorlog valt te lezen, zijn dit dan ook de groepen die het vaakst aangeven vrienden en kennissen te hebben die met oorlog te maken hebben (gehad). Tussen mensen met een Nederlandse achtergrond en mensen met niet-westerse achtergrond bestaat niet zoveel verschil in het herdenken van familie en bekenden. *Alle* slachtoffers van *alle* oorlogen uit de wereld worden voornamelijk herdacht door mensen van de **eerste generatie** met een (zowel westerse als niet-westerse) migratieachtergrond (niet in figuur).

Welke onderdelen van 4 mei spreken u aan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Onderdelen Nationale Herdenking

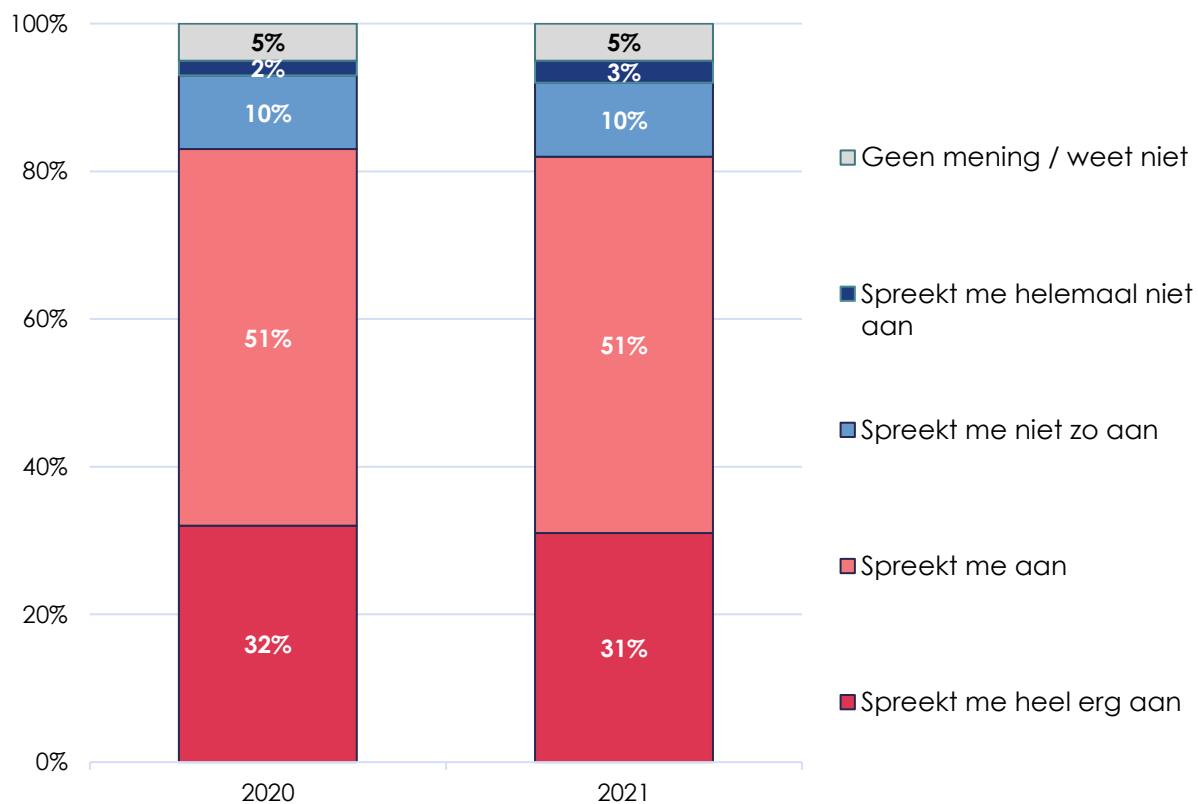
Vanwege de maatregelen naar aanleiding van de uitbraak van het coronavirus is de Dodenherdenking in 2020 heel anders verlopen dan in de jaren ervoor.

In de afbeelding hiernaast is te zien in welke mate de onderdelen het publiek (zeer) hebben aangesproken. De toespraak is in 2020 door Koning Willem-Alexander gehouden, dit heeft mensen duidelijk meer aangesproken (65%) dan de toespraak het jaar ervoor (toen verzorgd door burgemeester Femke Halsema).

De onderdelen van de Dodenherdenking zijn allemaal vrij bekend. Bij geen enkel onderdeel gaf meer dan 4% aan het niet te kennen.

In welke mate spreekt de Nationale Herdenking in zijn geheel u aan?

De mate waarin de Nationale Herdenking mensen in het geheel aanspreekt, is niet veranderd vergeleken met vorig jaar.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Waarom spreekt de Nationale Herdenking u niet aan?

“Voelt hypocriet. Er is zo veel haat in de maatschappij op dit moment.”

“Ik vind het maar erg saai.”

“Omdat ik van mening ben dat ieder het moet doen op zijn/haar manier en dit niet per se als traditie gezien moet worden.”

“Het is te lang geleden. Je kunt niet ten eeuwigen dage blijven herdenken.”

Waarom spreekt de Nationale Herdenking u aan?

“Zeer passend ritueel om als land gezamenlijk stil te staan bij de oorlog, de slachtoffers en de wens dat dat nooit weer gebeurt. Geeft gevoel van saamhorigheid.”

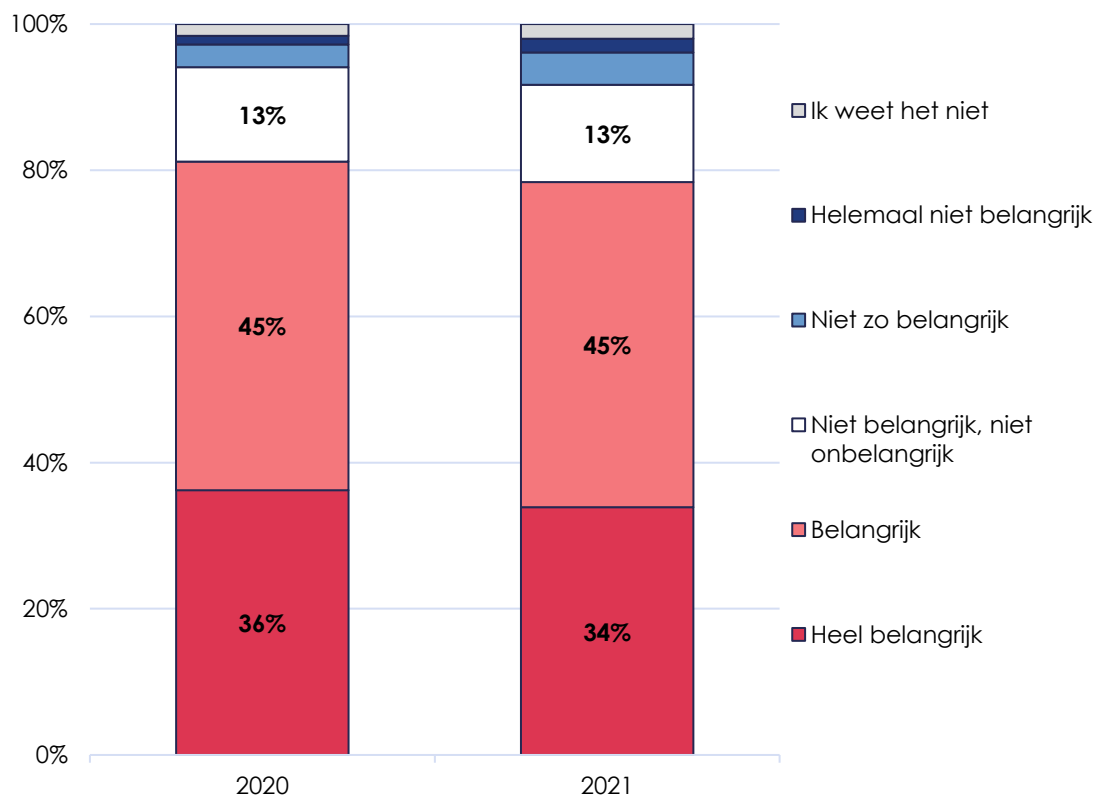
“Wij mogen nooit vergeten wat voor moed en doorzettingsvermogen deze mensen voor ons getoond hebben tijdens de oorlog en dit met hun leven moesten bekopen. Ook voor de jeugd belangrijk dit nooit te vergeten.”

“Omdat de verhalen van de familie indruk maken en ook hoe de oorlog onze ouders gevormd heeft en ook de ‘echte’ slachtoffers, dat zij er erg onder geleden hebben is nu nog steeds te merken.”

Bevrijdingsdag 5 mei

Hoe belangrijk vindt u de jaarlijkse Bevrijdingsdag op 5 mei?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verschillen (1)

Vergeleken met vorig jaar is het belang dat aan Bevrijdingsdag wordt gehecht iets afgenomen. Desondanks vindt het overgrote deel (79%) de jaarlijkse Bevrijdingsdag opnieuw (heel) belangrijk. Slechts 6% geeft aan de dag (helemaal) niet belangrijk te vinden.

Mensen met **basisonderwijs** niveau zeggen relatief minder vaak Bevrijdingsdag (heel) belangrijk te vinden (65%). 12% van deze groep geeft aan de dag (helemaal) niet belangrijk te vinden.

Als we kijken naar leeftijd, zien we dat er voornamelijk een verschil bestaat in de mate waarin mensen Bevrijdingsdag *heel* belangrijk vinden. Hoe ouder iemand is, hoe vaker er wordt gezegd dat Bevrijdingsdag *heel belangrijk* is. Van de **jongeren (16-24 jaar)** vindt 21% Bevrijdingsdag heel belangrijk. **Tussen 25 en 44 jaar** is dit circa 27%. **Boven de 45 jaar** vindt een derde het een belangrijke dag, en **vanaf 65 jaar** geeft 41% aan het een heel belangrijke dag te vinden.

Verschillen (2)

Mensen met een **niet-westerse** migratieachtergrond geven minder vaak dan mensen met westerse of Nederlandse achtergrond aan dat ze Bevrijdingsdag *heel* belangrijk vinden (eerste generatie: 23%, tweede generatie: 13%).

De meeste mensen geven aan Bevrijdingsdag belangrijk of heel belangrijk te vinden. 6% vindt Bevrijdingsdag niet zo of helemaal niet belangrijk. Aan deze mensen hebben we gevraagd dit toe te lichten. Een paar van deze antwoorden staan hieronder afgebeeld.

Waarom vindt u 5 mei niet belangrijk?

"Zoveel jaren na het gebeuren is de herdenking van de slachtoffers belangrijker dan het vieren van de bevrijding. Dit was uiteraard kort na de oorlog belangrijk, maar voor mij heeft het nu géén toegevoegde waarde."

"Zijn we bevrijd dan?"

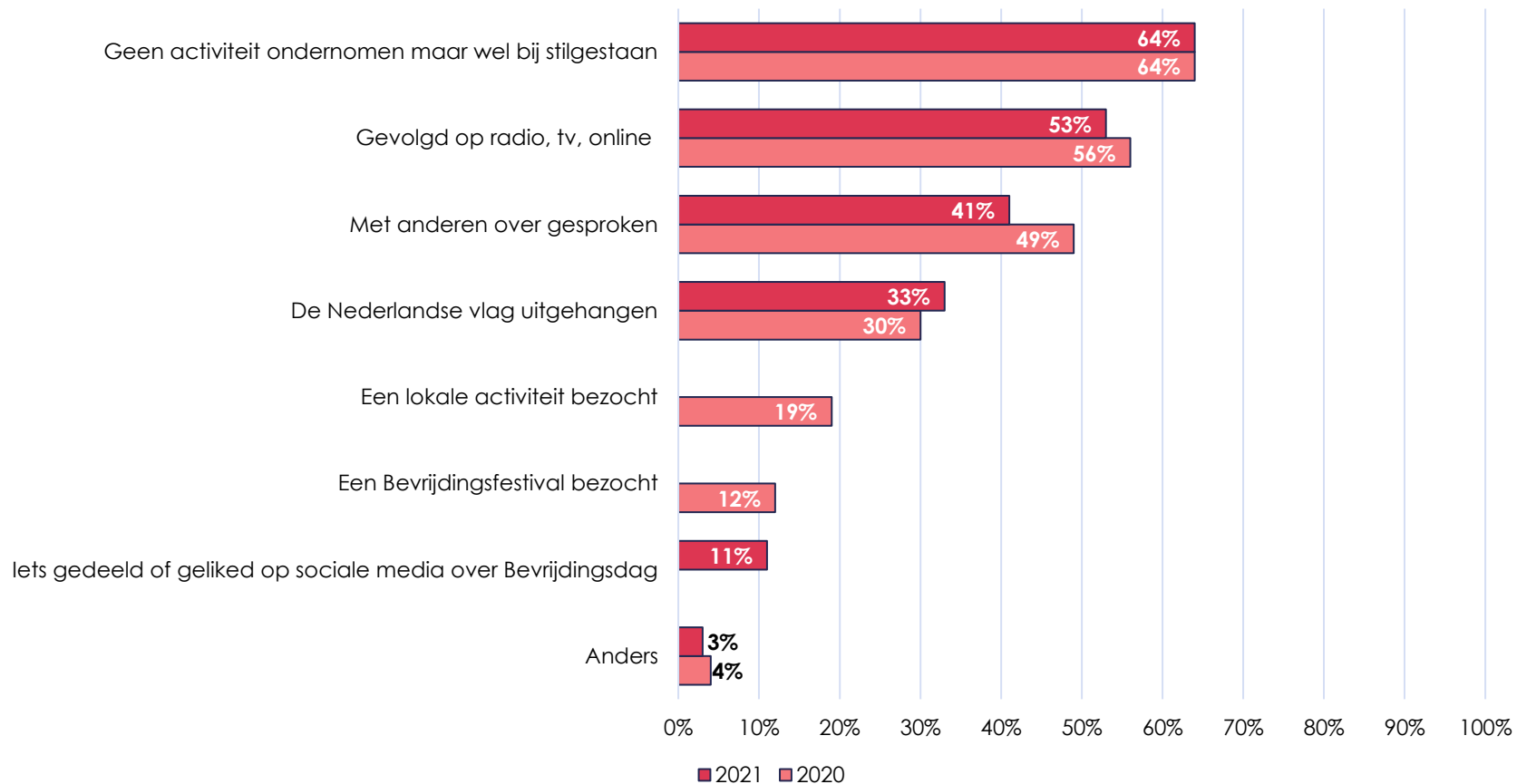
"Omdat het maar één keer in de 5 jaar een vrije dag is, en ik dus bijna altijd gewoon moet werken. Daarom heb je absoluut niet het idee dat het een feestdag is. "

"Niet echt meegemaakt en dan ontbreekt het gevoel."

"Ik vind dat er sprake is van Westerse herschrijving van de geschiedenis. "

"Er wordt al herdacht op 4 mei wat al die slachtoffers voor ons hebben gedaan en dat wij daardoor in vrijheid leven. Ik vind het niet nodig om op 5 mei een hele dag blij te zijn dat we in vrijheid leven. We kunnen daar elke dag blij om zijn. "

Wat hebt u vorig jaar tijdens Bevrijdingsdag gedaan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

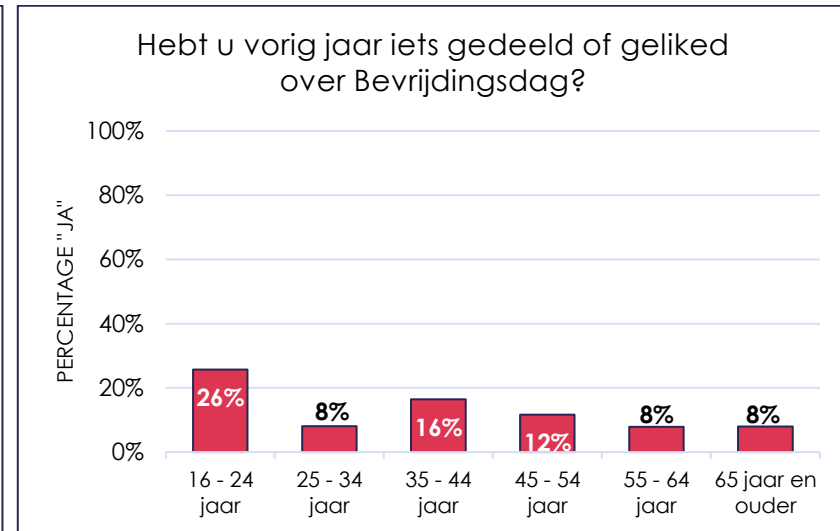
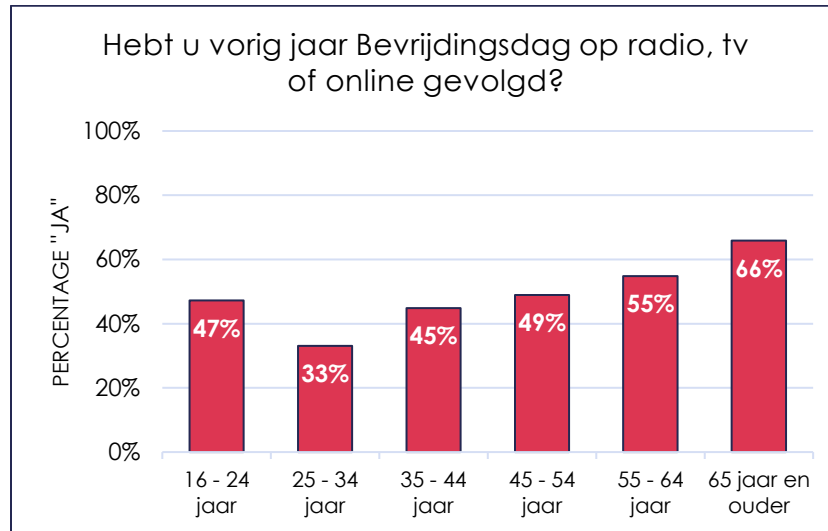
PARTICIPATIE 5 MEI

Vanwege de coronamaatregelen in 2020 was het niet mogelijk fysiek een activiteit te bezoeken in het kader van Bevrijdingsdag. Wel werden er (digitale) alternatieven aangeboden. We zien ten opzichte van vorig jaar een lichte afname in de mate waarin Bevrijdingsdag via de media werd gevolgd en ook in de mate waarin met anderen over Bevrijdingsdag werd gesproken. De vlag werd daarentegen wel vaker uitgehangen. Daarnaast heeft ongeveer een tiende van de Nederlanders tijdens de afgelopen Bevrijdingsdag iets gedeeld of geliked daarover op social media.

OPLEIDINGSNIVEAU

Er is geen verschil in opleidingsniveau als het er om gaat of men in enige vorm heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag in 2020. Mensen met een hoger opleidingsniveau (hbo, universiteit) hebben het *minst* vaak iets geliked of gedeeld op social media in het kader van Bevrijdingsdag (circa 7%). Dit werd het meest gedaan door mensen met **basisonderwijs** niveau (17%). Mensen met een **vmbo** opleiding hebben Bevrijdingsdag het vaakst via radio, tv of online gevolgd (66%), universitair geschoolden het minst (40%).

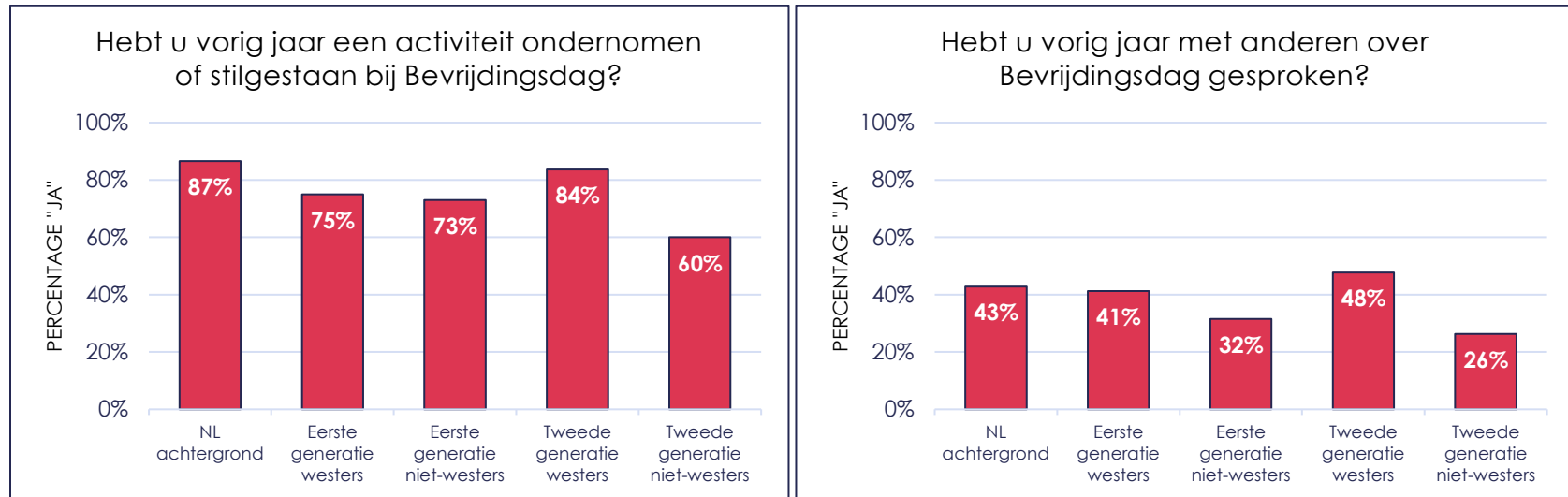
LEEFTIJD

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Voor de meeste leeftijdscategorieën geldt dat ten minste 80% op de één of andere manier heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag. Van de **25-34 jarigen** is dit een kleinere groep: 69% heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag. Van de **35-44 jarigen** is dit 75%. Als het gaat om het uithangen van de Nederlandse vlag zien we hetzelfde patroon: in de leeftijd van 25-44 jaar werd dit het *minst* gedaan. Als het gaat om het volgen van Bevrijdingsdag via de media (radio, tv, online) zien we grote verschillen tussen mensen van verschillende leeftijden. Van de **25-34 jarigen** heeft een derde 5 mei gevolgd via radio, tv of online tegenover maar liefst tweederde van de **65-plussers** (zie afbeelding linksboven). Het liken of delen van berichten rondom Bevrijdingsdag op social media werd gedaan door ruim een kwart van de **16-24 jarigen** (zie afbeelding rechtsboven).

MIGRATIEACHTERGROND

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verreweg de meeste mensen hebben stilgestaan bij Bevrijdingsdag. We zien net als vorig jaar dat onder de **tweede generatie met niet-westerse** migratieachtergrond het aandeel dat heeft stilgestaan bij Bevrijdingsdag 2020 het kleinste is (60%), vergeleken met de andere herkomstgroepen.

Het uithangen van de Nederlandse vlag wordt door de meeste mensen niet gedaan op Bevrijdingsdag. Als het wel wordt gedaan, dan meestal door mensen met een **Nederlandse** achtergrond (38%) (niet in de figuur).

Zoals in de afbeelding rechtsboven te zien is, spreken mensen met een niet-westerse migratieachtergrond het minst met anderen over Bevrijdingsdag. We zien geen verschillen tussen herkomstgroepen als het gaat om de mate waarin iets werd gedeeld of geliked op social media in het kader van Bevrijdingsdag.

BELANGRIJKSTE REDENEN OM STIL TE STAAN BIJ BEVRIJDINGSDAG

BRON: RESPONDENTEN DIE VORIG JAAR OP 5 MEI EEN ACTIVITEIT HEBBEN ONDERNOMEN OF HEBBEN STILGESTAAN BIJ BEVRIJDINGSDAG

REDEN	PERCENTAGE 2020	PERCENTAGE 2021
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij het belang van vrijheid	95%	93%
Het is een belangrijk deel van ons verleden	93%	91%
Uit dankbaarheid voor de mensen die voor onze vrijheid hebben gevochten	91%	90%
Omdat we de oorlog niet moeten vergeten	90%	89%
Ik vind het belangrijk om stil te staan bij de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog	90%	89%
Het is een moment om te realiseren wat écht belangrijk is in het leven	83%	84%
Het is mijn manier om aan te geven dat ik nooit meer oorlog wil	76%	75%
Ik ben geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog	66%	67%
De activiteiten en rituelen op 5 mei spreken mij aan	65%	66%
Omdat het zo hoort	58%	54%
Uit angst dat zoiets weer kan gebeuren	47%	48%
Ik ken persoonlijk mensen die slachtoffer zijn/waren van oorlog en vind het daarom belangrijk	36%	36%

Waarom staat niet iedereen stil bij Bevrijdingsdag?

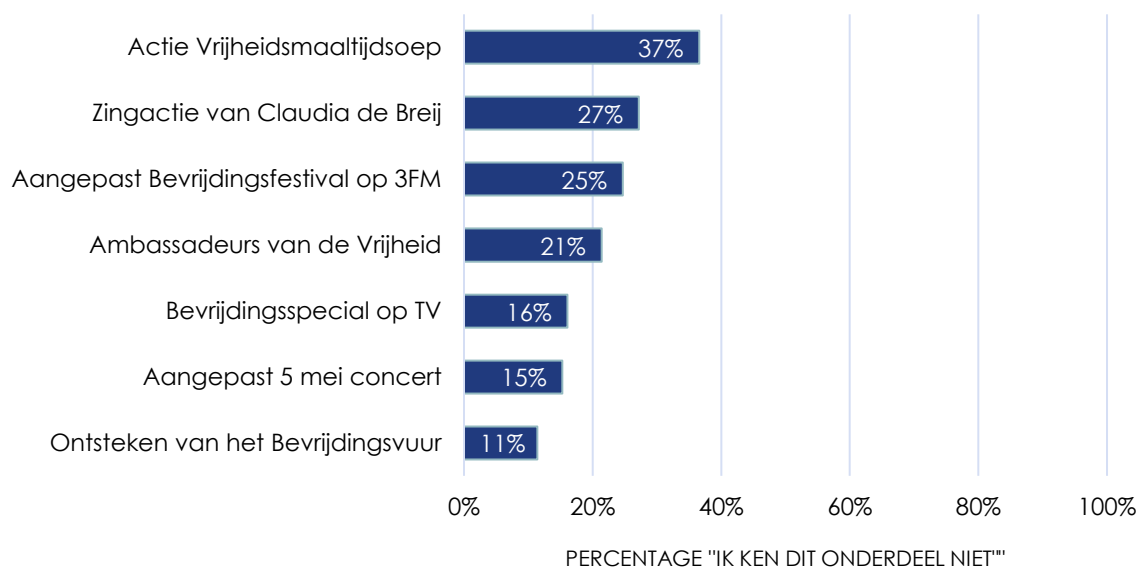
Net als bij de Dodenherdenking op 4 mei, is het een relatief kleine groep die helemaal niet stilstaat bij Bevrijdingsdag: 17%. Ten opzichte van de meting in 2020 is deze groep iets gegroeid; toen was dit namelijk 13%.

De meest genoemde reden om niet stil te staan bij Bevrijdingsdag is dat de activiteiten en rituelen op 5 mei niet aanspreken (51%). Verder wordt voornamelijk genoemd dat men op andere momenten al stil staat bij de Tweede Wereldoorlog (41%) of oorlogsslachtoffers (43%). Andere redenen worden door hoogstens een derde genoemd.

Er is niet direct gevraagd hoe bekend de verschillende onderdelen van de Dodenherdenking en Bevrijdingsdag zijn. Op de vraag in hoeverre mensen de onderdelen als aansprekend ervaren, konden zij wel aangeven als een onderdeel hun niet bekend was.

De onderdelen van Bevrijdingsdag zijn niet allemaal even bekend. Dit was bij de vorige meting ook al zo. Daarnaast is de programmering rondom Bevrijdingsdag in het kader van de coronamaatregelen ingrijpend aangepast, waarmee bijna alle onderdelen in 2020 nieuw waren of in een nieuwe vorm hebben plaatsgevonden. Het is daarom interessant om te zien welke onderdelen van Bevrijdingsdag bij het publiek onbekend zijn gebleven. Het is goed om hiermee rekening te houden bij de interpretatie van de resultaten over welke onderdelen van Bevrijdingsdag mensen aanspreken.

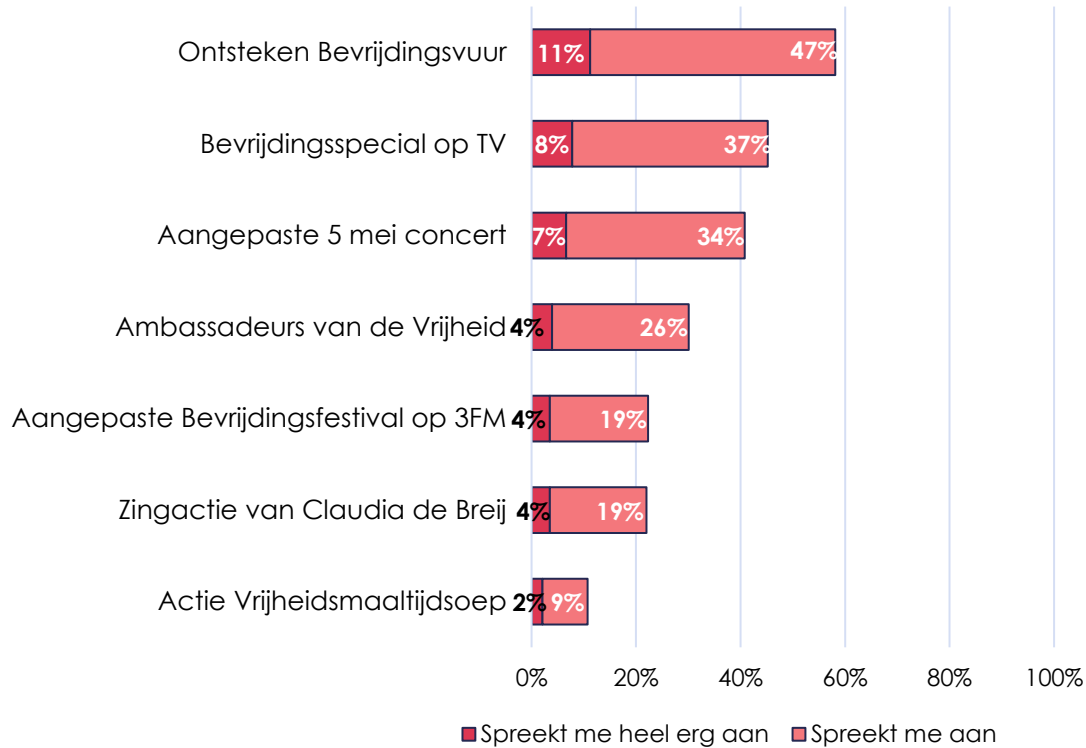
Welke onderdelen van 5 mei 2020 zijn onbekend?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Welke onderdelen van 5 mei spreken u aan?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Onderdelen Bevindingsdag

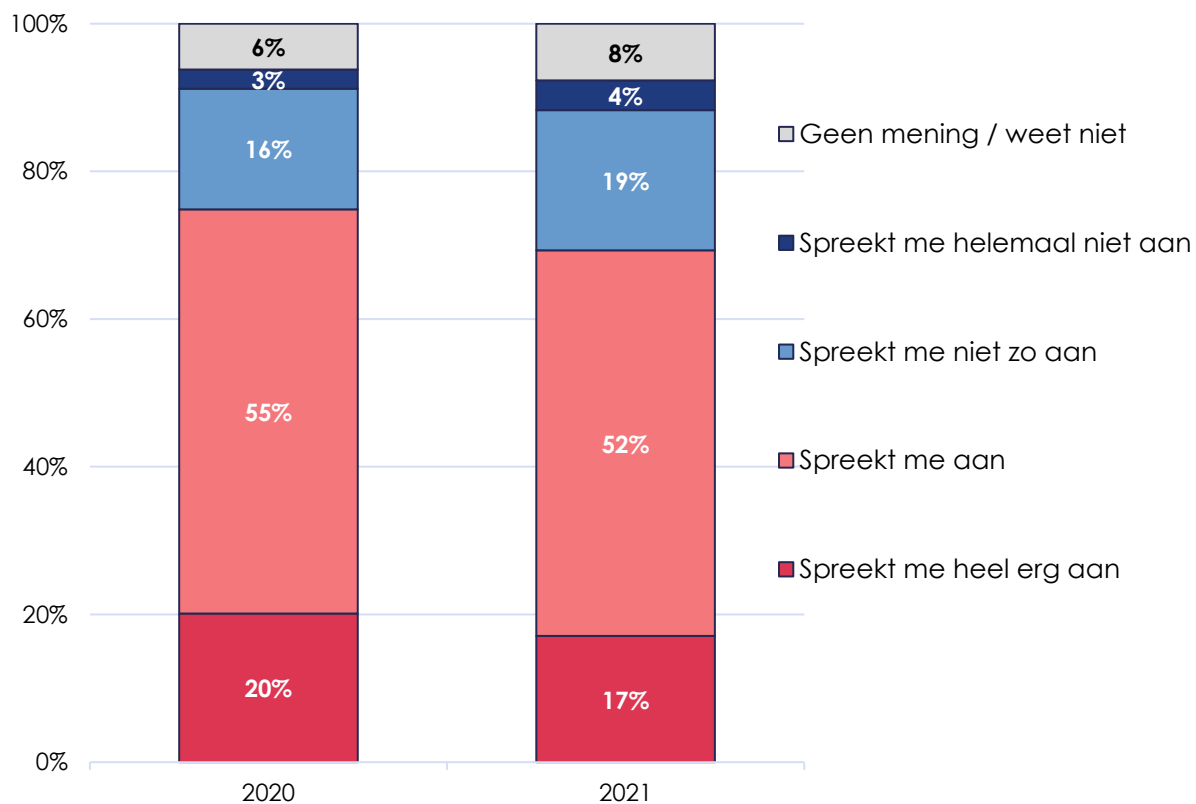
Het best gewaardeerde onderdeel van Bevindingsdag (de ontsteking van het Bevindingsvuur) is ook het meest bekende onderdeel. De minst bekende initiatieven (het uitdelen van de Vrijheidssoep, de zingactie van Claudia de Breij, en het aangepaste 3FM Bevindingsfestival) worden het minst gewaardeerd.

Verschillen

Het ontsteken van het Bevindingsvuur wordt voornamelijk erg gewaardeerd door **65-plussers**: tweederde geeft aan dat dit onderdeel (erg) aanspreekt (67%). Ook het aangepaste 5 mei concert was voornamelijk populair in deze leeftijdscategorie (52%).

Het aangepaste 3FM Bevindingsfestival sprak voornamelijk de jongeren aan: van de **16-24 jarigen** zegt 35% dat het ze (erg) aansprak.

In welke mate spreekt Bevrijdingsdag in zijn geheel u aan?

Vergeleken met vorig jaar is de mate waarin Bevrijdingsdag in zijn geheel aanspreekt licht afgenomen.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Waarom spreekt Bevrijdingsdag u niet aan?

"Wat hebben wij te vieren als er overal nog oorlog gaande is?"

"Vind persoonlijk de Dodenherdenking belangrijker, Bevrijdingsdag is onderhand een beetje geforceerd geworden door alle commercie erom heen."

"Omdat er niet veel aandacht voor is in mijn omgeving. Er worden ook nagenoeg geen activiteiten georganiseerd."

"Ik heb er voor mijn gevoel niks mee ondanks dat het een bijzondere dag is."

Waarom spreekt Bevrijdingsdag u aan?

"We vieren dan onze vrijheid, die we nu vanzelfsprekend vinden, maar dat is dus niet altijd zo geweest. "

"We moeten vrijheid niet voor lief nemen. Belangrijk om jongeren mee te nemen die zelf al zo lang in relatieve vrede leven: het kan ook maar weer zo veranderen, ook in Nederland. "

"Vanwege de herinnering aan de bevrijding. Om er bij stil te staan, als een plechtig en ook feestelijk- en droevig moment. Niet als het om oppervlakkig feestvieren gaat met veel onrust en gedoe in de stad..."

"SAMEN die vrijheid beleven en delen geeft verbinding en solidariteit. "

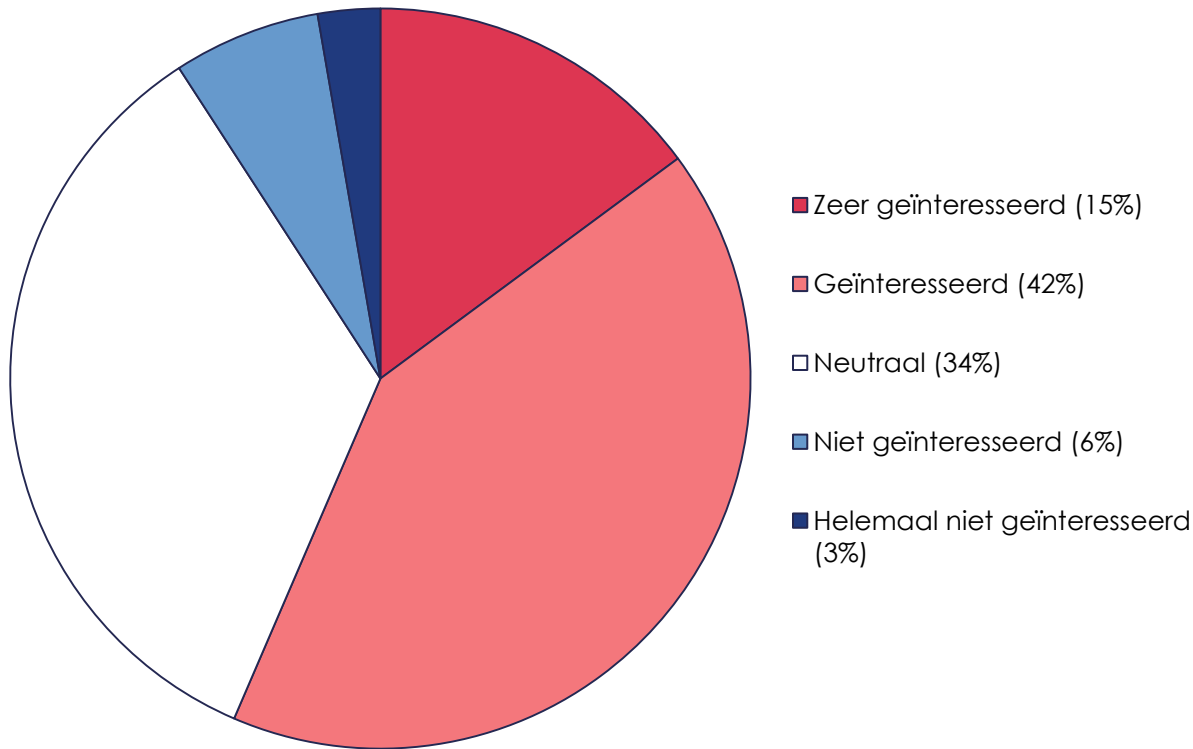
"Ook dat hoort erbij. Het is inmiddels een traditie geworden. "

"Leuk naar een festival toe met vrienden: feesten! "

TWEEDE WERELDOORLOG

Hoe geïnteresseerd bent u in de Tweede Wereldoorlog?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verschillen interesse (1)

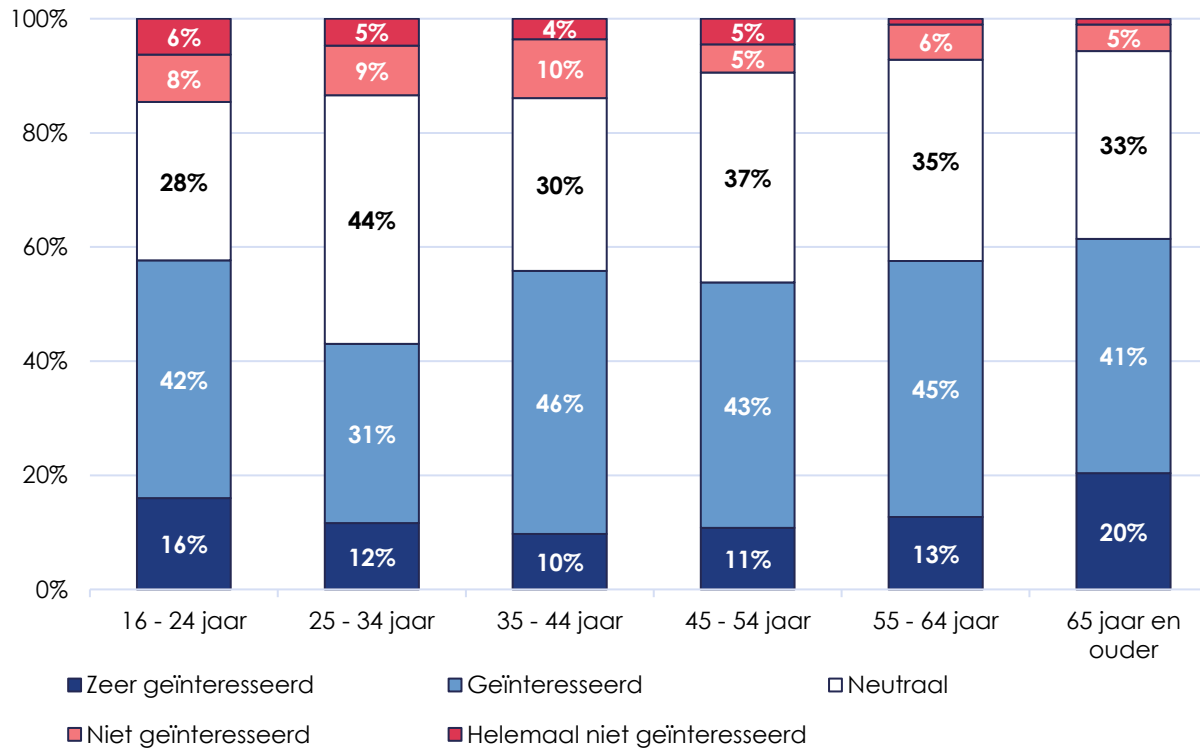
De groep mensen die (helemaal) niet geïnteresseerd is in de Tweede Wereldoorlog is niet zo groot. De meeste mensen hebben wel een bepaalde mate van interesse in WOII (57%) of staan daar neutraal tegenover (34%).

De mate van interesse in de Tweede Wereldoorlog hangt zowel samen met opleidingsniveau, als met leeftijd en migratieachtergrond, maar ook met geslacht.

Mannen zeggen vaker dan vrouwen **zeer geïnteresseerd** te zijn in het onderwerp (21% vs 9%), waar vrouwen relatief vaak aangeven er neutraal tegenover te staan (42% vs 27%).

Mensen met als hoogste opleidingsniveau **basisschool** zeggen relatief vaker (helemaal) **niet geïnteresseerd** te zijn in WOII (15%).

Hoe geïnteresseerd bent u in de Tweede Wereldoorlog?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Verschillen interesse (2)

Als we de focus leggen op leeftijd, in de afbeelding hiernaast, zien we dat de **65-plussers** veruit het **meest** geïnteresseerd zijn in de Tweede Wereldoorlog (61% is geïnteresseerd of zeer geïnteresseerd). Opvallend is dat onder de jongeren (16-24) het aandeel geïnteresseerden ook groot is, alleen het aandeel dat *niet* geïnteresseerd is in WOII is aanzienlijk groter (14%).

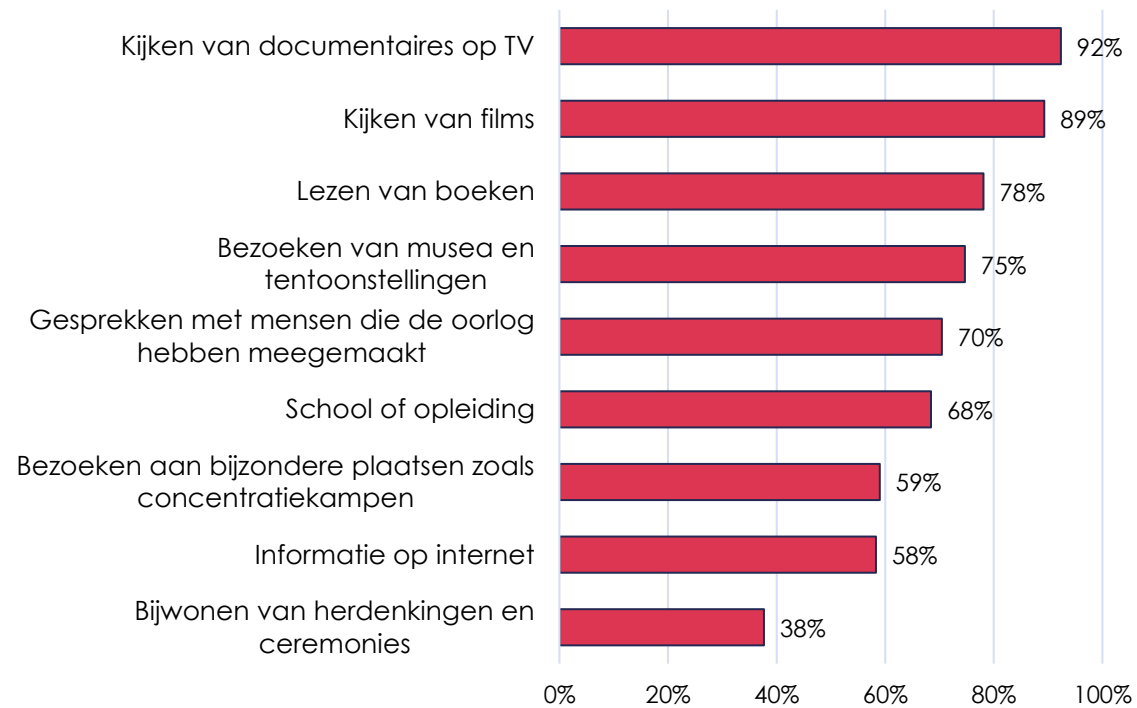
Mensen met een **niet-westerse migratieachtergrond** geven *minder* vaak aan geïnteresseerd te zijn in de Tweede Wereldoorlog (37%), dan mensen met een andere achtergrond.

Jongeren vs. ouderen

Gesprekken met mensen die de oorlog hebben meegemaakt en boeken dragen relatief vaak bij aan de interesse van oudere mensen in de Tweede Wereldoorlog. Informatie op internet heeft bij jongeren tussen de 16 en 24 jaar (87%) vaak bijgedragen aan hun interesse in WOII. Ook school wordt door de jongeren vaker genoemd (86%) dan door de 65-plussers (61%).

Wat heeft bijgedragen aan uw interesse voor de Tweede Wereldoorlog?

BRON: RESPONDENTEN DIE HEBBEN AANGEGEVEN (ZEER) GEINTERESSEERD TE ZIJN IN WO II

Verschillen kennis

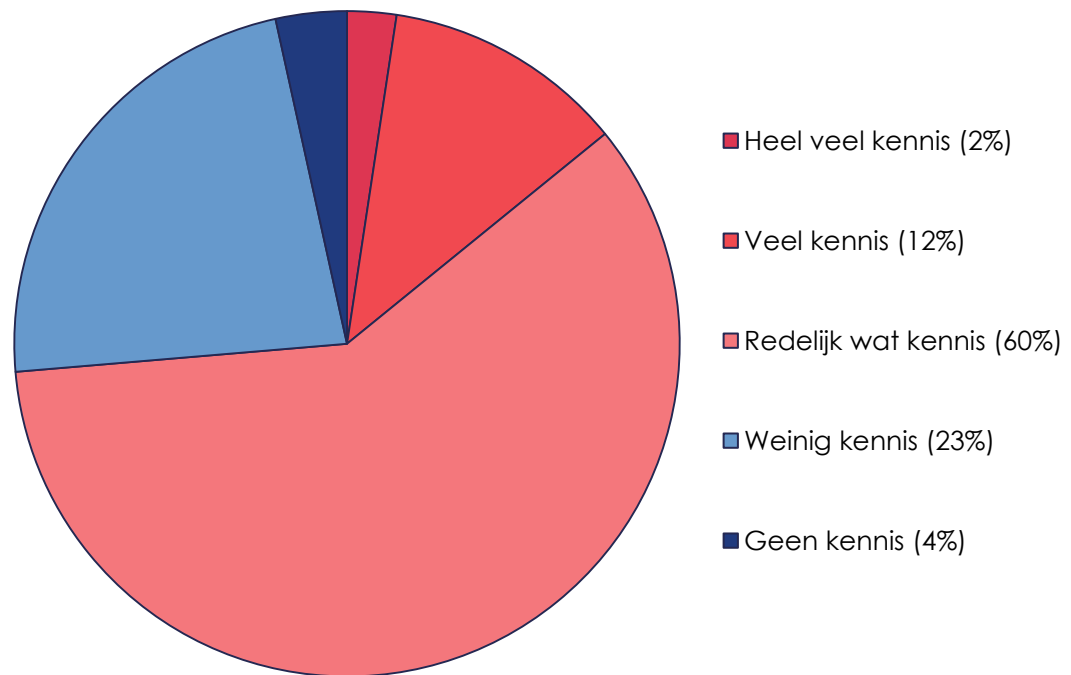
Vrouwen geven vaker dan mannen aan geen tot weinig kennis over WOII te hebben (31% vs. 22%).

Opvallend genoeg vinden we geen significante verschillen tussen de diverse leeftijdscategorieën als het gaat om de hoeveelheid kennis over de Tweede Wereldoorlog die mensen zelf zeggen te hebben.

Wel is een duidelijk effect van opleidingsniveau te zien: mensen met een **universitaire opleiding** denken meer te weten over de Tweede Wereldoorlog dan mensen met een lager opleidingsniveau.

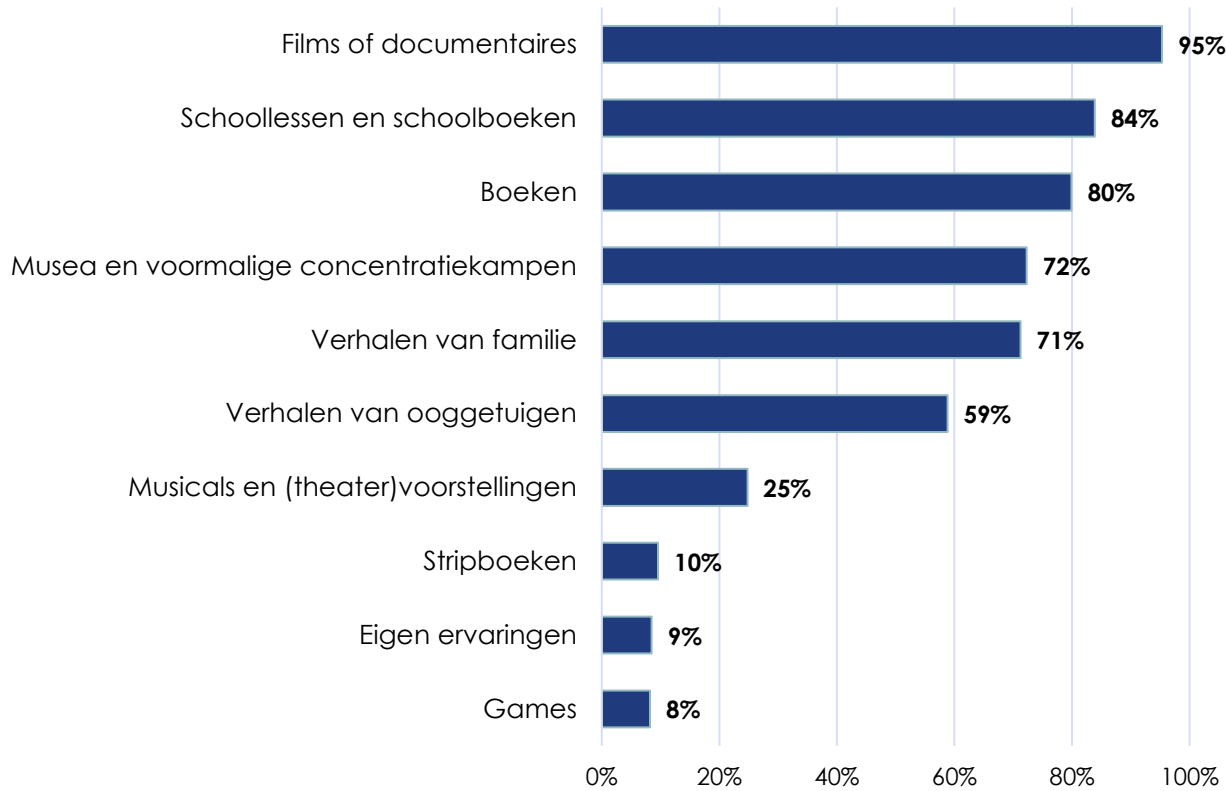
Mensen van de **eerste generatie** met een **niet-westerse** migratieachtergrond verschillen van zowel mensen met een Nederlandse als de **tweede generatie** met een **westerse migratieachtergrond**, doordat zij aangeven minder te weten over WOII. Tussen de overige groepen zien we geen significante verschillen.

Hoeveel kennis hebt u over de Tweede Wereldoorlog?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Hoe komt u aan uw kennis over de Tweede Wereldoorlog?

Een greep uit de toelichting hoe men aan kennis komt over de Tweede Wereldoorlog:

"Mijn oom was verzetsleider in ons dorp en heeft vele onderduikers op de boerderij kunnen huisvesten."

"Mijn dochter heeft minor Tweede Wereldoorlog gedaan."

"Ik heb diverse kampen bezocht. Vooral Buchenwald was indrukwekkend."

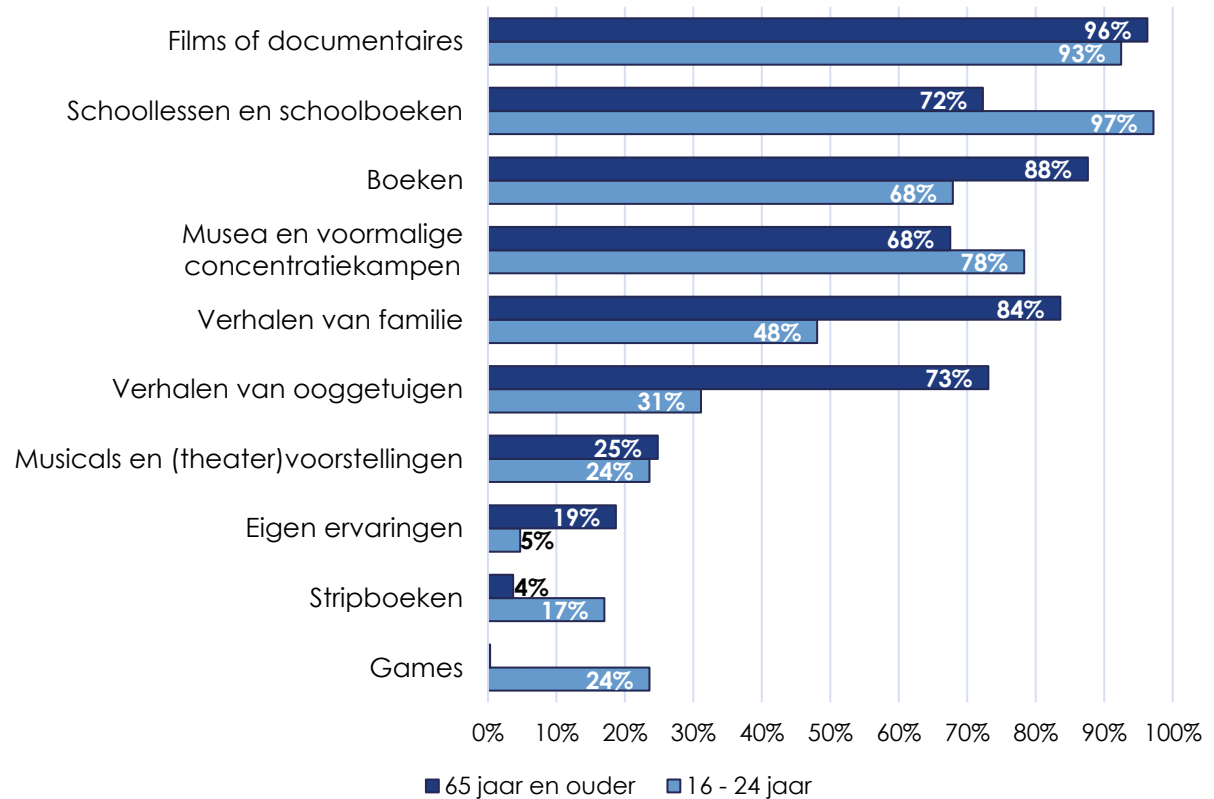
BRON: RESPONDENTEN DIE HEBBEN AANGEGEVEN HEEL VEEL KENNIS, VEEL KENNIS OF REDELIJK WAT KENNIS TE HEBBEN OVER WOII

Jong en oud

Jongeren en ouderen verschillen niet van elkaar als het gaat om de mate van kennis die zij zeggen te hebben over de Tweede Wereldoorlog. Wel zien we dat jongeren andere bronnen noemen dan ouderen om deze kennis te vergaren (zie afbeelding hiernaast).

65-plussers danken hun kennis vaker dan jongeren aan eigen ervaringen, verhalen van familie of ooggetuigen. Jongeren halen dan weer vaker dan de ouderen hun informatie uit stripboeken en games, maar ook uit schoollessen en schoolboeken. Opvallend is dat musea en voormalige concentratiekampen ook vaker door 16-24 jarigen als informatiebron worden genoemd dan door 65-plussers.

Uitgelicht: Hoe komen jongeren en ouderen aan kennis over de Tweede Wereldoorlog?

BRON: RESPONDENTEN DIE HEBBEN AANGEGEVEN HEEL VEEL KENNIS, VEEL KENNIS OF REDELIJK WAT KENNIS TE HEBBEN OVER WOII, TUSSEN 16 EN 24 JAAR OF 65 JAAR EN OUDER

TWEEDE WERELDOORLOG

OPVATTINGEN OVER DE TWEEDE WERELDOORLOG

BRON: ALLE RESPONDENTEN

REDEN	PERCENTAGE (HELEMAAL) EENS	NEUTRAAL / WEET NIET / GEEN MENING	PERCENTAGE (HELEMAAL) ONEENS
Wij kunnen leren van de gebeurtenissen die tijdens de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden	84%	13%	4%
De Tweede Wereldoorlog is van invloed op de Nederlandse identiteit	61%	30%	9%
Oorlogen die nu plaatsvinden moeten evenveel aandacht krijgen als de Tweede Wereldoorlog	50%	39%	11%
Ik beschouw de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog als mijn 'eigen' geschiedenis	40%	37%	23%
Ik praat nooit met anderen over de Tweede Wereldoorlog	17%	29%	54%
Er wordt te vaak gesproken over de Holocaust	8%	29%	63%
Het is tijd om de Tweede Wereldoorlog te laten rusten en ons op de toekomst te richten	9%	20%	72%
De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is alleen belangrijk voor mensen die deze oorlog zelf hebben meegemaakt	7%	13%	80%
De Tweede Wereldoorlog is een spannend verhaal en is niet maatschappelijk relevant	5%	16%	79%

OPVATTINGEN OVER DE TWEEDE WERELDOORLOG

Over het algemeen wordt de Tweede Wereldoorlog door mensen beschouwd als een belangrijke, leerzame gebeurtenis. Over de aandacht die WOII krijgt ten aanzien van de recentere oorlogen zijn mensen meer verdeeld. De helft van de Nederlanders vindt dat de huidige oorlogen evenveel aandacht zouden moeten krijgen. Nog niet de helft (40%) beschouwt de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog als de 'eigen' geschiedenis. Dit kan te maken hebben met kenmerken als leeftijd of migratieachtergrond.

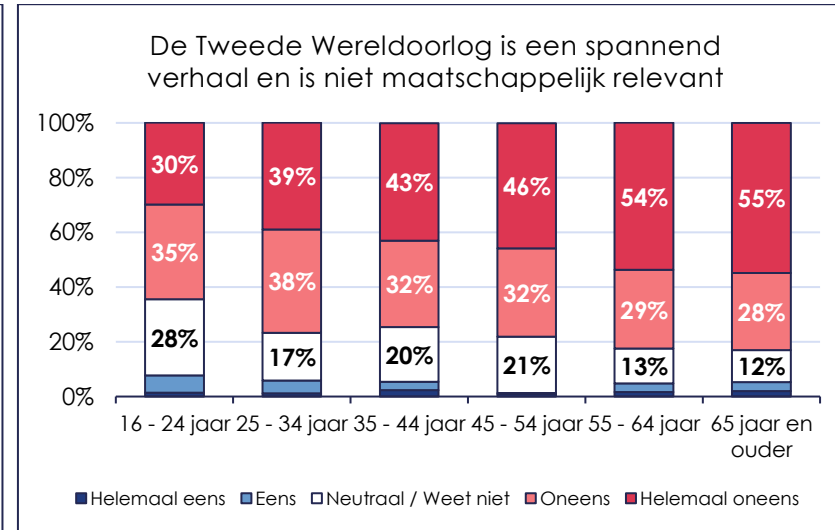
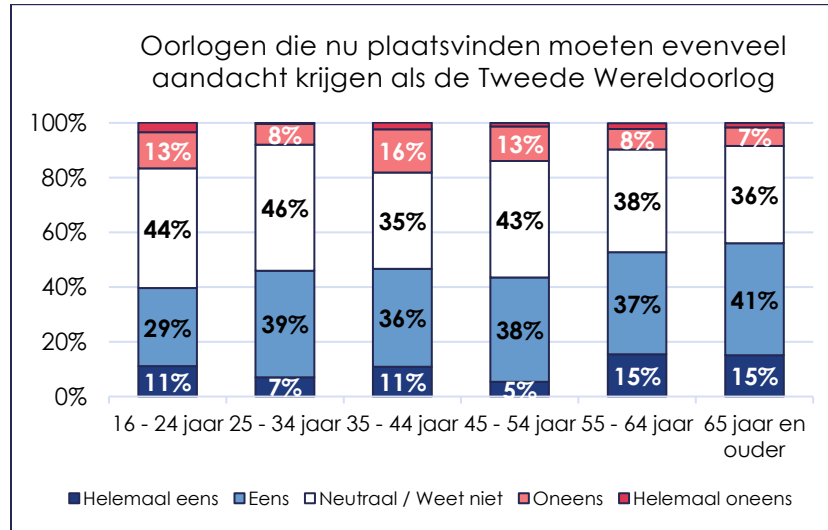
OPLEIDINGSNIVEAU

Als we inzoomen op het opleidingsniveau van de respondent, zien we dat **hoger opgeleiden** vaker anders antwoorden op de stellingen over de Tweede Wereldoorlog dan mensen met een lager of gemiddeld opleidingsniveau. Ze zijn het vaker eens met de stelling dat we iets kunnen leren van de WOII gebeurtenissen en ze zijn het er vaker mee eens dat de oorlog van invloed is op de Nederlandse identiteit. Ze zijn het juist vaker *oneens* met de stelling dat er te vaak gesproken wordt over de Holocaust en ze kunnen zich ook minder goed vinden in de stelling dat we de Tweede Wereldoorlog eens zouden moeten laten rusten. Verder lijken ze relatief vaker met anderen te spreken over de Tweede Wereldoorlog en zijn ze het vaker *oneens* met de stelling dat de oorlog alleen van belang is voor diegenen die het zelf hebben meegemaakt. Ook de stelling dat de Tweede Wereldoorlog alleen maar een spannend verhaal is krijgt minder bijval van de hoger opgeleiden dan van de lager opgeleiden.

TWEEDE WERELDOORLOG

LEEFTIJD

BRON: ALLE RESPONDENTEN

De **65-jarigen** wijken af van zowel de 16-24 jarigen, als van de 35-54 jarigen als het gaat om de stelling dat oorlogen die nu plaatsvinden net zoveel aandacht zouden moeten krijgen als de Tweede Wereldoorlog (vergeleken met de 25-34 jarigen zien we geen significant verschil). Deze groep heeft het meest van de Tweede Wereldoorlog meegekregen (o.a. via hun ouders), maar dit vertaalt zich erin dat ze relatief vaker vinden dat *alle* oorlogen aandacht moeten krijgen (zie afbeelding linksboven: 56% is het (helemaal) eens met de stelling). Bij de stelling dat het tijd is om de Tweede Wereldoorlog te laten rusten en ons op de toekomst te richten zien we een verschil tussen de jongste (16-24 jaar) en de oudste respondenten (65+). De **oudste respondenten** zijn het hier vaker mee **oneens**. Tot slot zien we dat de **jongste leeftijdscategorie (16-24 jaar)** anders denkt over stellingen als "Ik beschouw de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog als mijn 'eigen' geschiedenis" en de stelling "De Tweede Wereldoorlog is een spannend verhaal en is niet maatschappelijk relevant". Ongeveer een derde van de jongeren beschouwt WOII **niet** als onderdeel van de eigen geschiedenis (32%). Ze laten zich minder sterk uit over de stelling dat de Tweede Wereldoorlog slechts een spannend verhaal is en geen maatschappelijke relevantie zou hebben: 30% van de jongeren is het hier '**helemaal mee oneens**', terwijl dat bij oudere respondenten een veel groter deel is (zie afbeelding rechtsboven).

MIGRATIEACHTERGROND

Mensen met een Nederlandse achtergrond denken over veel stellingen over de Tweede Wereldoorlog anders dan de eerste en tweede generatie met een niet-westerse migratieachtergrond. Ongeveer 6% van de mensen met een Nederlandse achtergrond en 17% van de eerste en tweede generatie met een niet-westerse migratieachtergrond vindt dat er te veel over de Holocaust wordt gesproken.

Mensen met een **niet-westerse migratieachtergrond** zijn vaker van mening dat oorlogen die nu plaatsvinden net zoveel aandacht verdienen als de Tweede Wereldoorlog (56%) dan mensen met een Nederlandse achtergrond (48%).

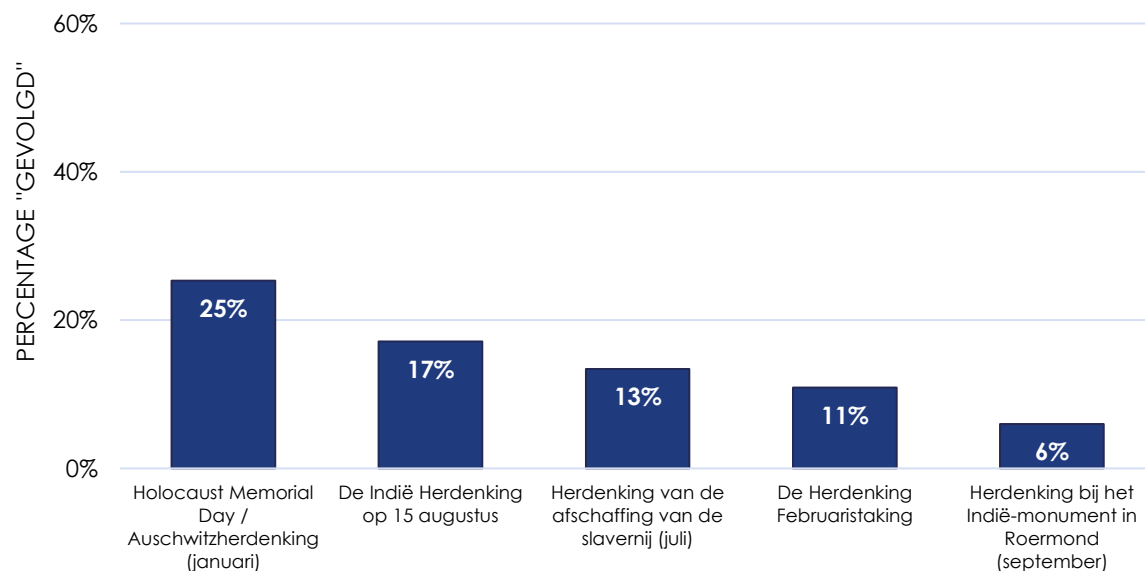
Een klein groepje van 12% van de mensen met een **niet-westerse migratieachtergrond** (eerste en tweede generatie) vindt dat de Tweede Wereldoorlog niet maatschappelijk relevant is. Van de mensen met een Nederlandse achtergrond is 4% het met deze uitspraak eens. Verder zijn mensen met **niet-westerse migratieachtergrond** het vaker eens met de stelling dat we de Tweede Wereldoorlog zouden moeten laten rusten en we ons zouden moeten richten op de toekomst (19% versus 6% van de mensen met Nederlandse achtergrond).

Mensen met een Nederlandse achtergrond en mensen met een **westerse migratieachtergrond** lijken over veel stellingen hetzelfde te denken: bij geen van de stellingen vinden we significante verschillen tussen deze twee groepen.

Herdenkingen voor jong en oud

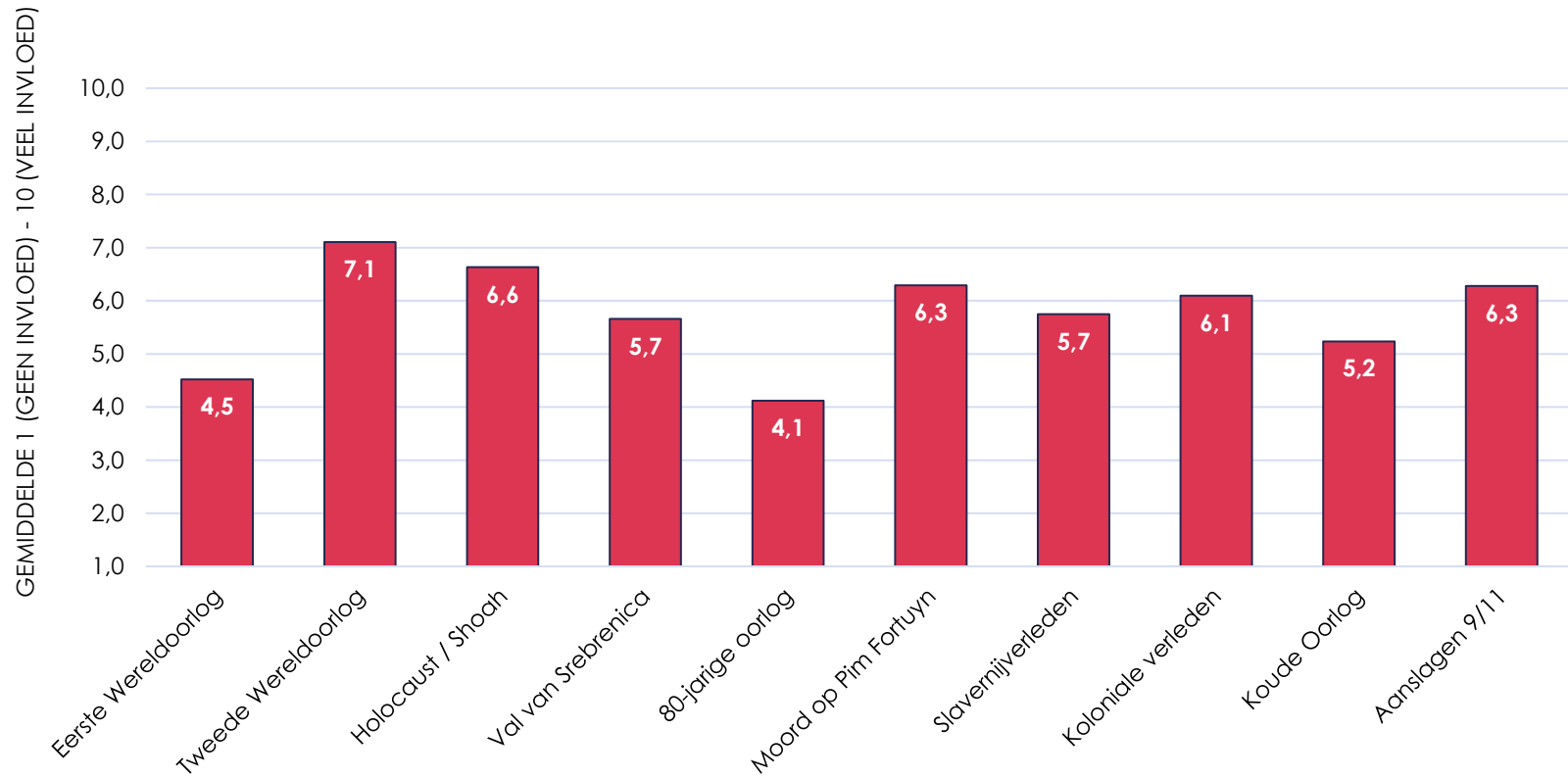
De Auschwitzherdenking werd het vaakst gevolgd door **65-plussers** (41%), bij mensen onder de 65 jaar ligt dit percentage tussen 13% en 24%. Ook de herdenking van de Februaristaking werd voornamelijk gevolgd door de mensen uit de hoogste leeftijdscategorie (19%). Het herdenken van de afschaffing van de slavernij wordt niet alleen gedaan door de 65-plussers (19%), ook 15% van de **16-24 jarigen** geeft aan deze herdenking te hebben gevolgd. Tussen de 25 en 64 jaar is dit percentage lager: rond de 10% van deze groep heeft de herdenking van de afschaffing van de slavernij gevolgd af. De Indië Herdenking op 15 augustus en de herdenking bij het Indië-monument in september werden ook voornamelijk door 65-plussers gevolgd.

Welke van deze herdenkingen hebt u vorig jaar gevolgd?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Hoeveel invloed hebben deze gebeurtenissen nog op Nederland?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

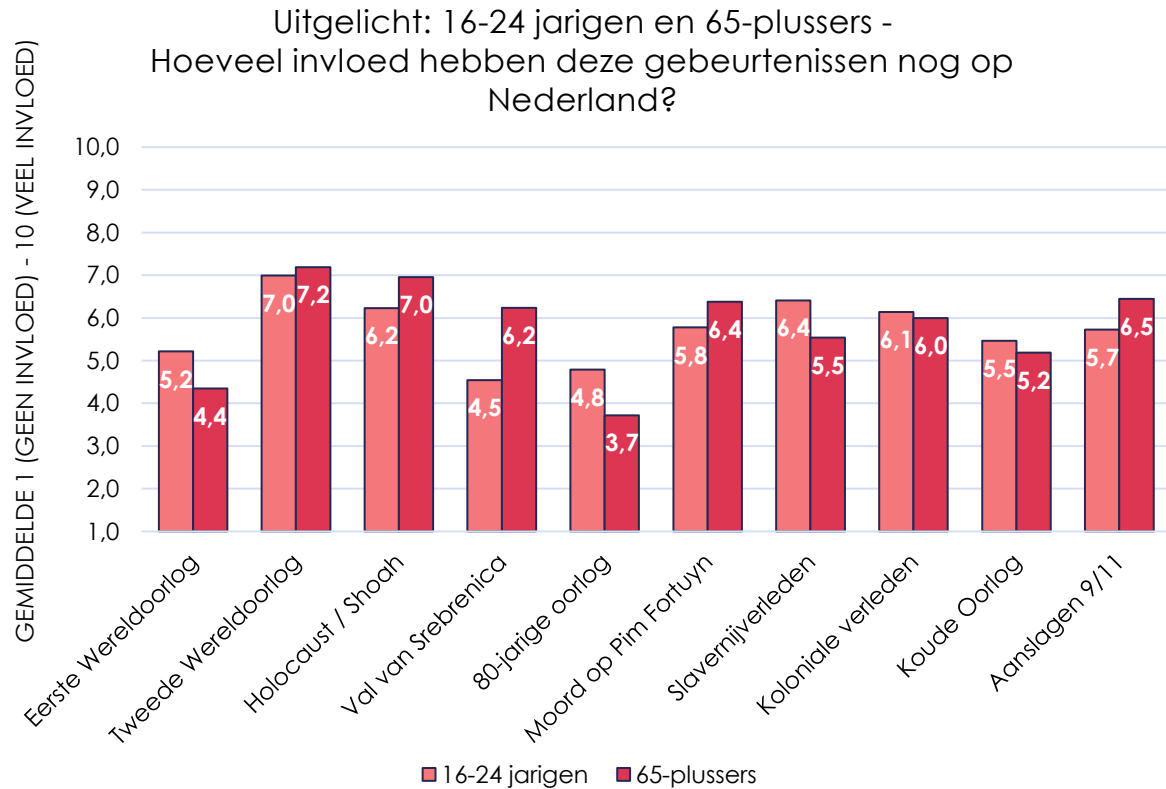

TWEEDE WERELDOORLOG

Verschillen jong en oud

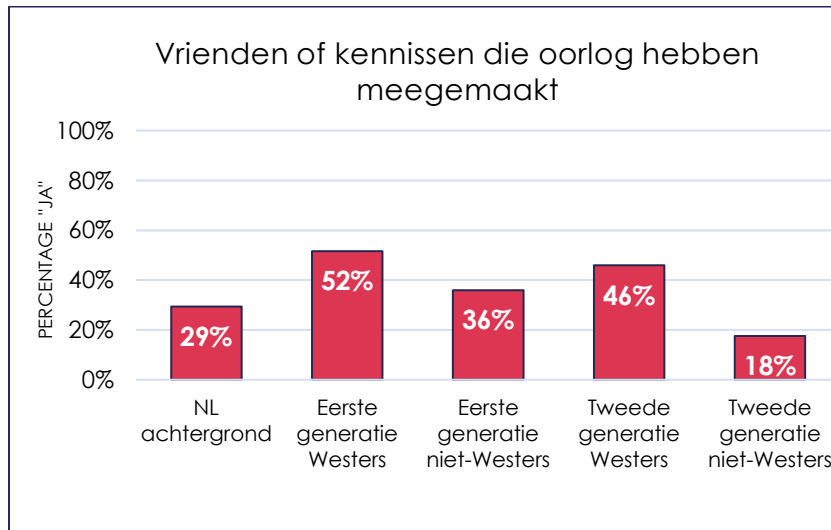
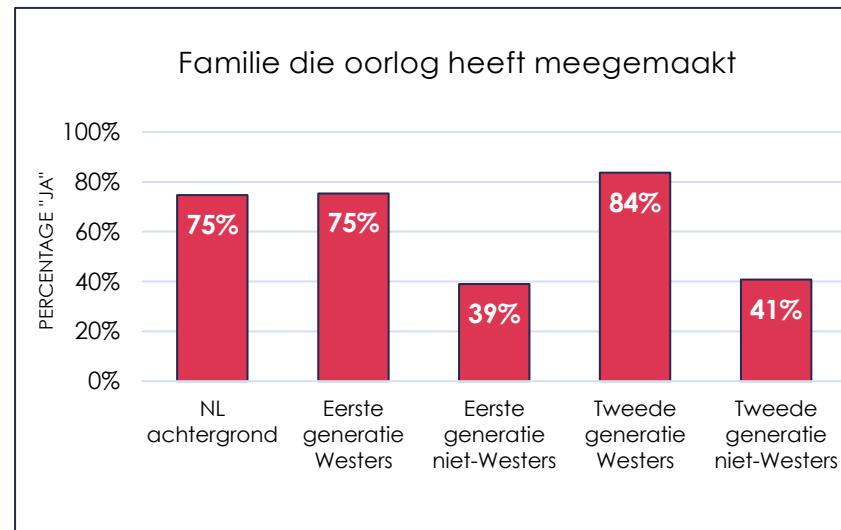
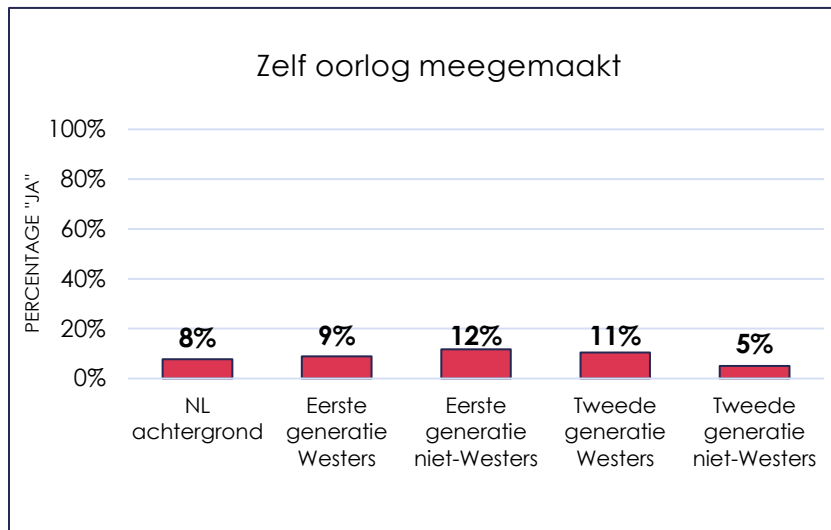
Als het gaat om de invloed die men ziet van gebeurtenissen uit het verleden op het Nederland van nu zijn de meest opvallende verschillen te zien tussen de jongeren en de 65-plussers bij de Eerste Wereldoorlog, de Holocaust, de val van Srebrenica, de 80-jarige oorlog, het slavernijverleden en de aanslagen van 11 september 2001.

Jongeren geven gemiddeld een hogere score aan gebeurtenissen uit een verder verleden, zoals de Eerste Wereldoorlog en de 80-jarige oorlog. 65-plussers geven juist een gemiddeld hogere score aan recentere gebeurtenissen zoals de aanslagen van 9/11 en de val van Srebrenica.

BRON: ALLE RESPONDENTEN, TUSSEN 16 EN 24 JAAR OF 65 JAAR EN OUDER

TWEEDE WERELDOORLOG

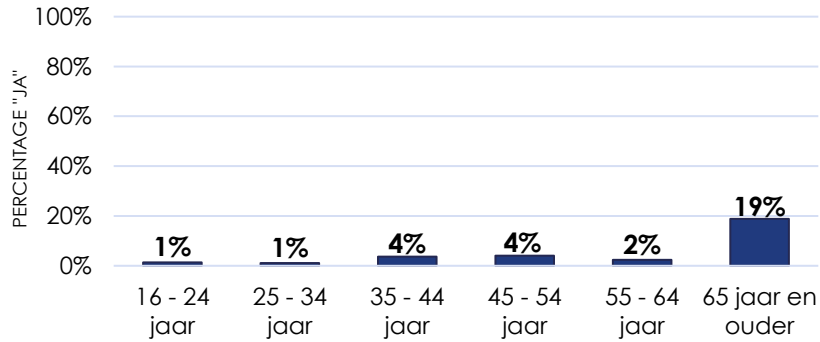

BRON: ALLE RESPONDENTEN

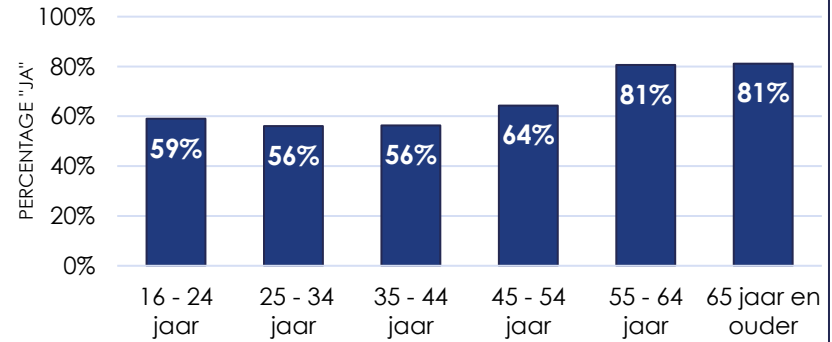
71% van de respondenten heeft familieleden die oorlog hebben meegemaakt, 31% heeft vrienden of kennissen met oorlogservaringen en 8% heeft zelf oorlog meegemaakt. Mensen met een **westerse migratieachtergrond** hebben gemiddeld vaker familie of vrienden die oorlog hebben meegemaakt. In vergelijking met de andere groepen, hebben mensen met **niet-westerse migratieachtergrond** het minst vaak familieleden met oorlogservaringen (bijna 40%).

De categorie 'Weet ik niet' is in deze resultaten buiten beschouwing gelaten.

Zelf oorlog meegemaakt

Familie die oorlog heeft meegemaakt

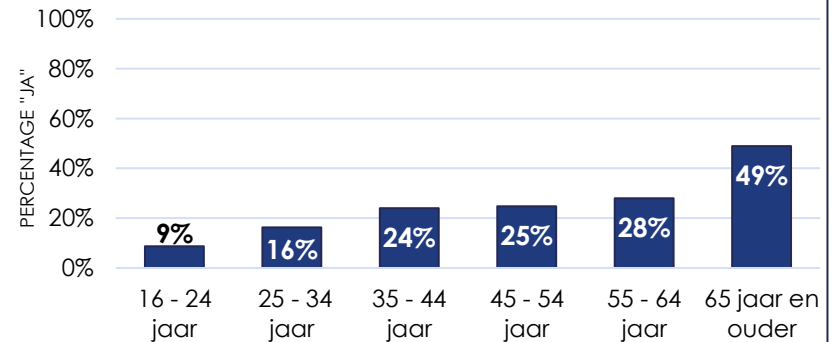

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Vanzelfsprekend neemt met de leeftijd ook het aandeel mensen met oorlogservaringen toe. In elke leeftijdscategorie heeft meer dan de helft van de respondenten familieleden met oorlogservaringen, maar we zien een duidelijke scheiding tussen boven en onder de 55 jaar: boven de 55 jaar heeft ruim 80% één of meerdere familieleden met een oorlogsverleden.

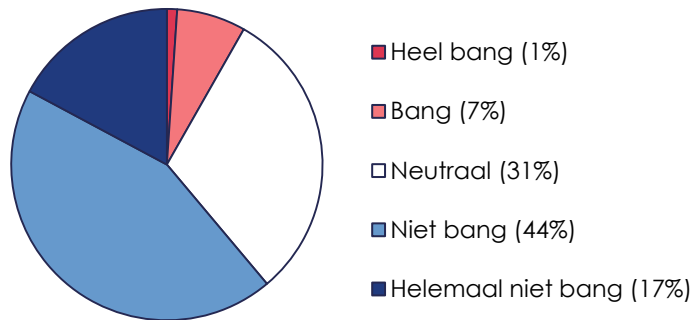
Soortgelijke patronen zien we als we kijken in welke mate mensen vrienden of kennissen hebben die oorlog hebben meegemaakt of zelf oorlog hebben meegemaakt.

Vrienden of kennissen die oorlog hebben meegemaakt

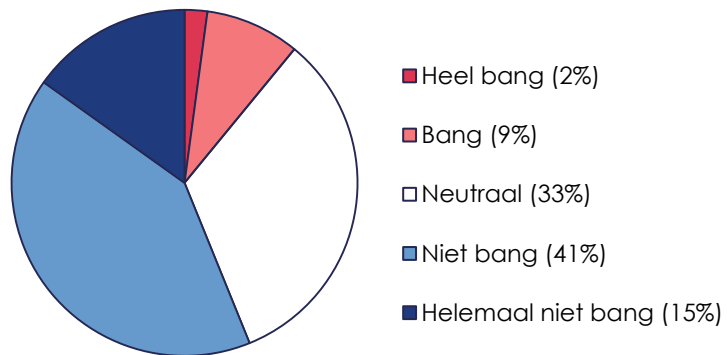

TWEEDE WERELDOORLOG

Hoe bang bent u dat er komende vijf jaar een oorlog uitbreekt waarbij Nederland betrokken raakt

Hoe bang bent u dat er komende vijf jaar een oorlog uitbreekt waarbij mensen betrokken raken met wie u zich verbonden voelt

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Angst voor oorlog en eigen ervaringen

Mensen die zelf oorlog hebben meegemaakt verschillen niet significant van mensen die geen oorlog hebben meegemaakt als het gaat om de mate van angst voor een nieuwe oorlog.

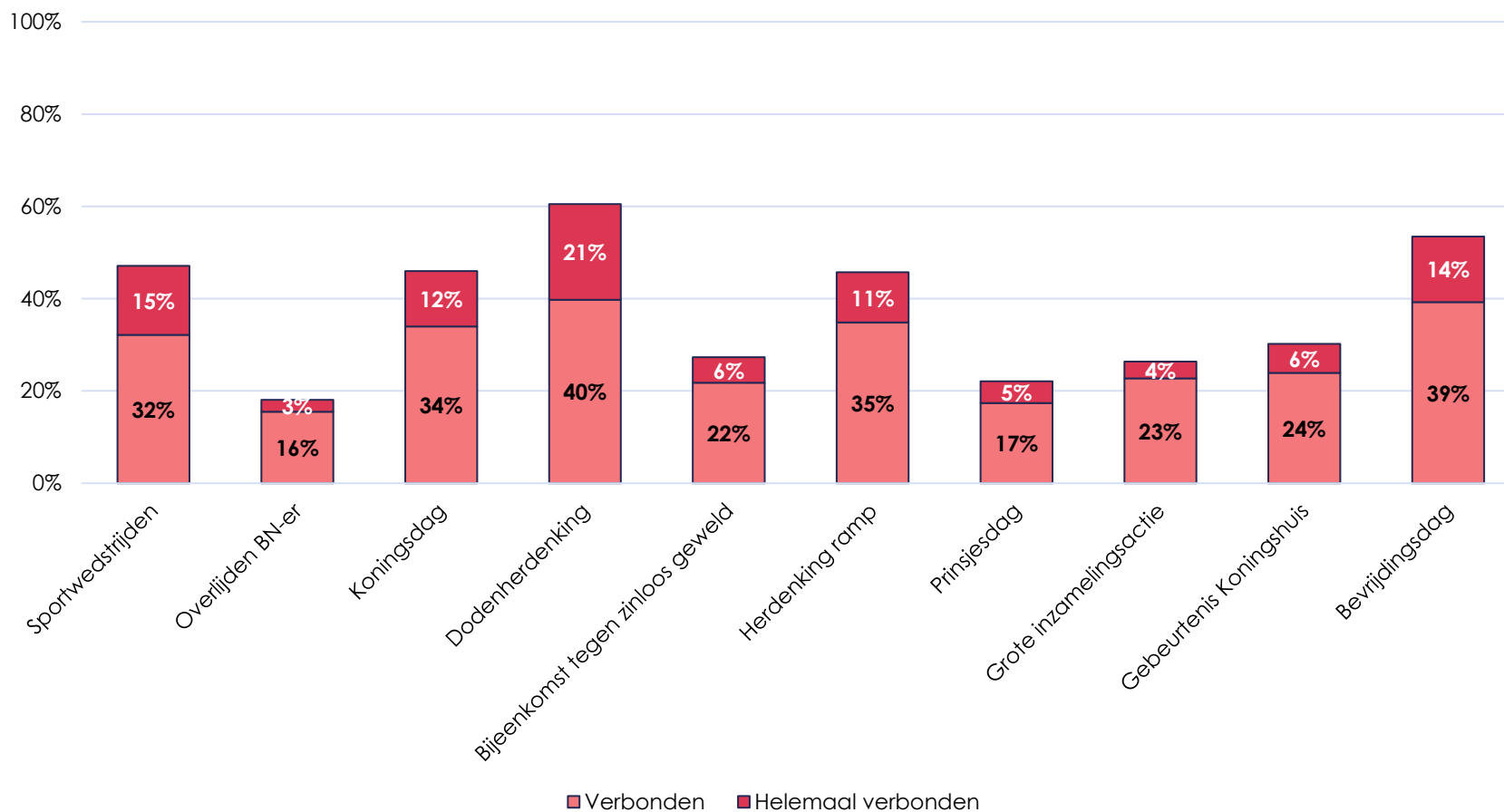
Wel zien we dat mensen met **vrienden of kennissen die oorlog hebben meegemaakt** vaker bang zijn dat mensen die dichtbij hen staan de komende vijf jaar bij oorlog betrokken zullen raken (17% bang of heel bang). Bij mensen met familieleden met ervaring met oorlog zien we dit effect niet. Dit zal er mee te maken hebben dat de ervaringen van vrienden en kennissen veel recenter zijn (of wellicht met een nog actueel conflict te maken hebben).

We zien geen effect van leeftijd of opleidingsniveau op de angst voor oorlog. Wel zien we in de resultaten dat mensen met een **Nederlandse** achtergrond het *minst* bang zijn dat de komende vijf jaar bekenden betrokken zullen raken bij een oorlogsconflict.

SAAMHORIGHEID EN VERBONDENHEID

In welke situaties voelt u zich verbonden met andere Nederlanders?

BRON: ALLE RESPONDENTEN

VERBONDENHEID MET ANDERE NEDERLANDERS TIJDENS 4 EN 5 MEI

Nederlanders ervaren de meeste verbondenheid op 4 mei: 61% zegt zich dan (helemaal) verbonden te voelen met andere Nederlanders. Op 5 mei voelt iets meer dan de helft (53%) van de mensen zich op deze manier verbonden met elkaar. In andere situaties, zoals op Koningsdag of tijdens een sportwedstrijd, liggen deze percentages lager (zie afbeelding op de vorige pagina).

Verschillen verbondenheid

OPLEIDINGSNIVEAU

Bij de Dodenherdenking voelen mensen met **basisschoolniveau** zich *minder* verbonden met anderen dan mensen met een ander opleidingsniveau. Als het gaat om Bevrijdingsdag zien we geen significante verschillen tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus.

LEEFTIJD

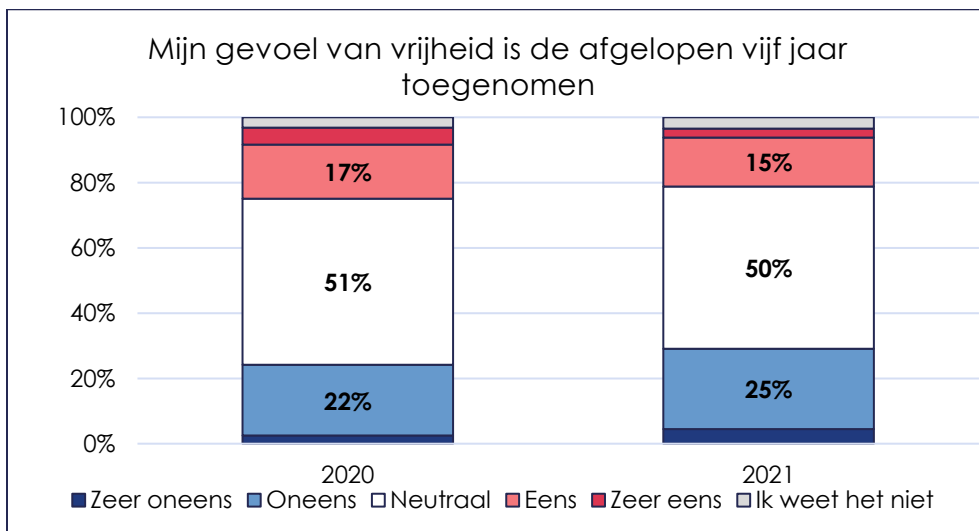
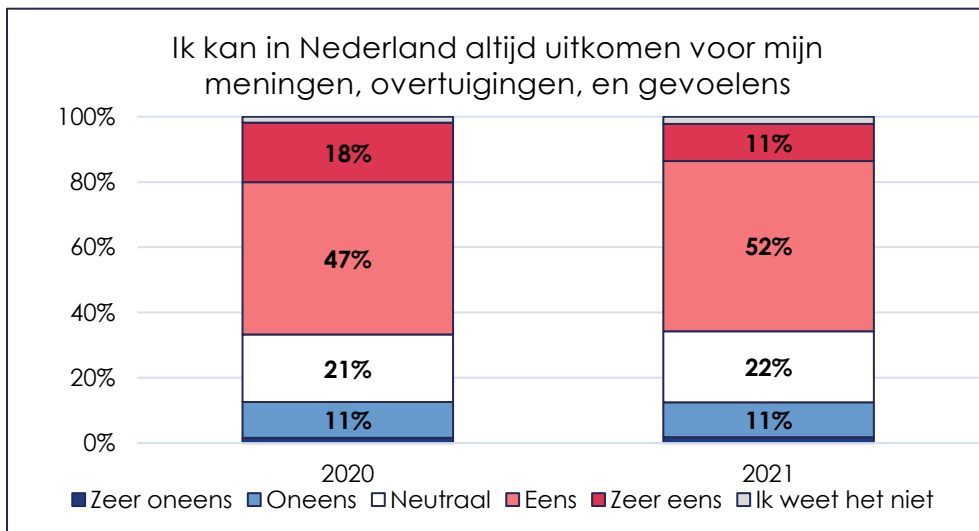
Bij de Dodenherdenking voelen 65-plussers zich meer verbonden met andere Nederlanders dan mensen jonger dan 65. Als het gaat om Bevrijdingsdag zien we alleen een verschil tussen mensen van **16-24 jaar** en **65-plussers**. Ook dan voelen 65-plussers zich gemiddeld meer verbonden met andere Nederlanders dan de jongeren.

MIGRATIEACHTERGROND

Bij zowel de Dodenherdenking als Bevrijdingsdag voelen mensen met een **niet-westerse migratieachtergrond** (zowel eerste als tweede generatie) zich *minder* verbonden met andere Nederlanders dan mensen met een Nederlandse achtergrond. Mensen met een Nederlandse achtergrond en de **tweede generatie met een westerse migratieachtergrond** voelen evenveel verbondenheid met andere Nederlanders tijdens zowel 4 als 5 mei. Voor de **eerste generatie met westerse migratieachtergrond** geldt dat ze alleen afwijken van de mensen met een Nederlandse achtergrond als het gaat om de verbondenheid die wordt gevoeld tijdens de Dodenherdenking: ze voelen zich relatief iets minder verbonden.

VRIJHEID IN 2021

BRON: ALLE RESPONDENTEN

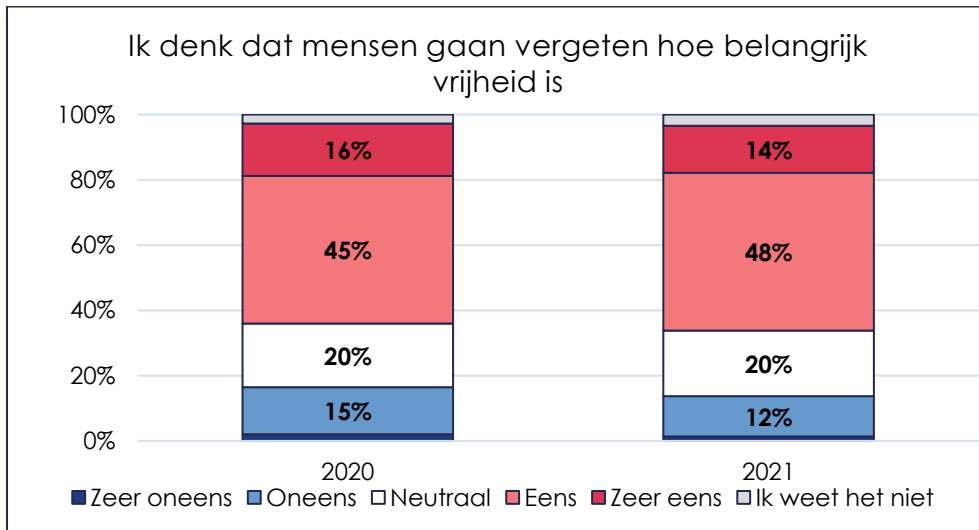
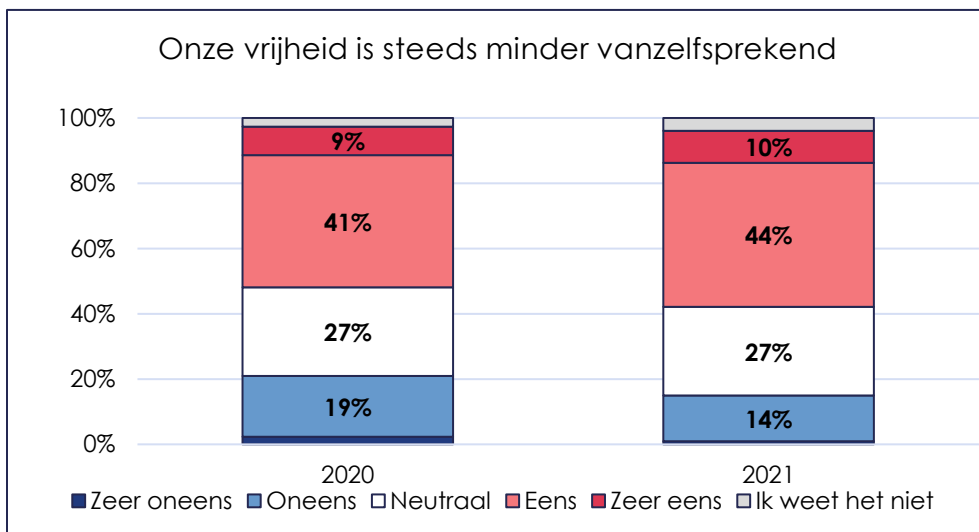
Stellingen over vrijheid (1)

Vier stellingen over vrijheid zijn zowel in 2020 als in 2021 aan het panel voorgelegd, om te zien of de beleving van vrijheid in het afgelopen jaar is veranderd.

Vergeleken met een jaar geleden zijn minder mensen het 'zeer eens' met de stelling dat je in Nederland kunt uitkomen voor je overtuigingen en gevoelens. De groep die het (zeer) oneens is met de uitspraak bleef met 33% ongeveer even groot.

In 2021 zeggen meer mensen het *oneens* te zijn met de stelling dat het gevoel van vrijheid de afgelopen vijf jaar is toegenomen. Nu is 29% het (zeer) oneens met deze uitspraak, tegenover 25% in 2020.

Deze verschillen zijn beperkt, maar wel significant. Dit is opvallend omdat mensen over het algemeen niet heel anders antwoorden wanneer zulke vragen meerdere keren worden voorgelegd. Het betekent dat er echt een verschil in vrijheidsbeleving waarneembaar is in de samenleving, al is de grootte van dit verschil bescheiden.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

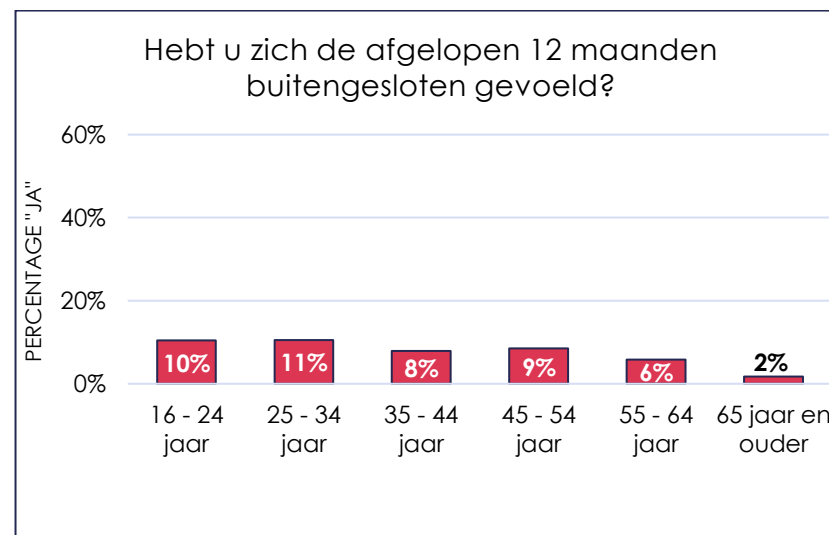
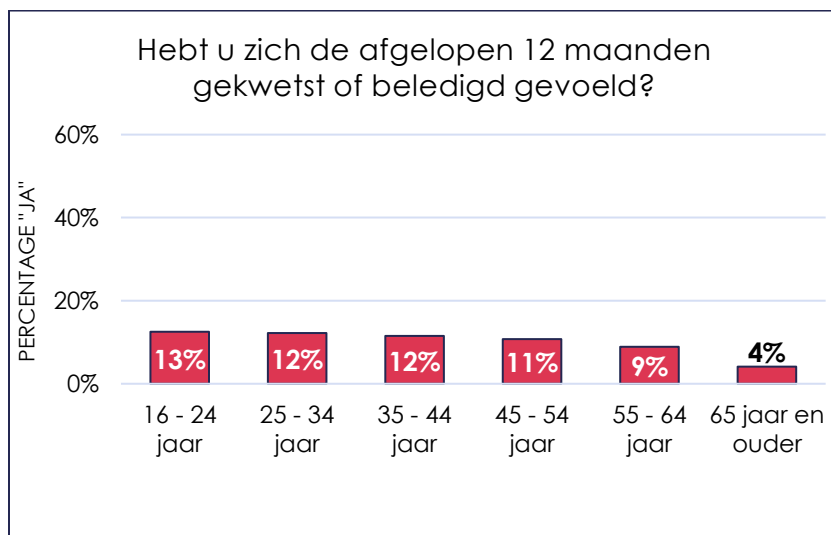
Stellingen over vrijheid (2)

Vergeleken met 2020 zijn meer mensen het (zeer) eens met de uitspraak dat onze vrijheid steeds minder vanzelfsprekend is. In 2020 was de helft het hier mee eens en in 2021 is dat gestegen naar 54%.

Vergeleken met vorig jaar zien we geen significante veranderingen als het gaat om de stelling dat mensen gaan vergeten hoe belangrijk vrijheid is. Ongeveer twee derde van de mensen denkt dit.

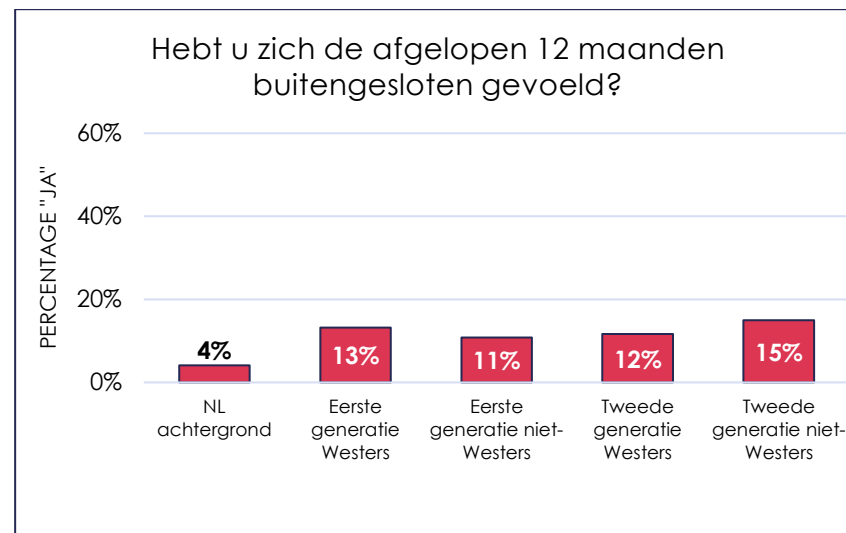
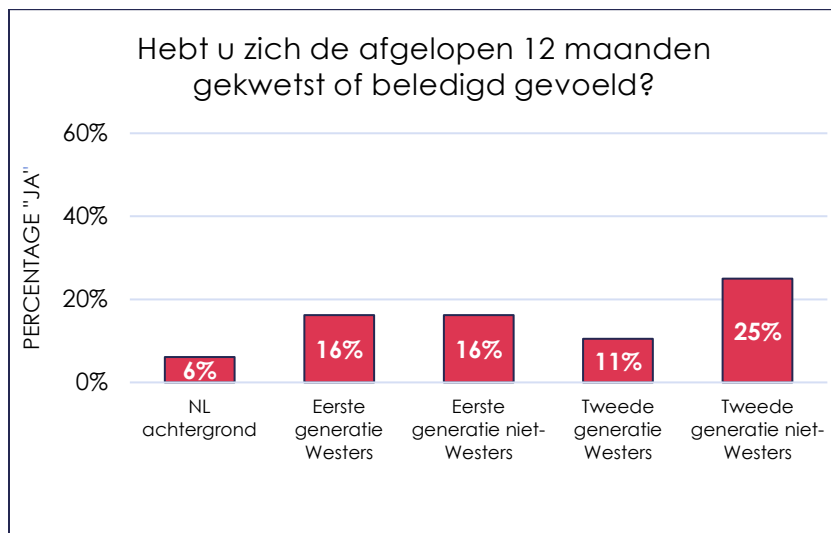
Van alle respondenten heeft 9% zich de afgelopen 12 maanden weleens gekwetst of beledigd gevoeld vanwege zijn of haar achtergrond (geloof, leeftijd, geslacht, seksuele geaardheid, lichamelijke of geestelijke beperking, of migratieachtergrond). Daarbij heeft 6% zich vanwege zijn of haar achtergrond de afgelopen 12 maanden weleens buitengesloten gevoeld.

Er zijn geen verschillen te zien tussen mannen en vrouwen. Ook opleidingsniveau lijkt geen effect te hebben op deze ervaring. Leeftijd en migratieachtergrond maken wel verschil, de figuren op deze en de volgende pagina laten dit zien.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

65-plussers hebben zich minder vaak gekwetst, beledigd of buitengesloten gevoeld in de afgelopen 12 maanden dan jongere mensen.

BRON: ALLE RESPONDENTEN

Als we kijken naar migratieachtergrond dan valt op dat een kwart van de **tweede generatie met niet-westerse migratieachtergrond** zich de afgelopen 12 maanden gekwetst of beledigd heeft gevoeld. Ook in andere migratiegroepen is het aandeel dat zich gekwetst, beledigd of buitengesloten heeft gevoeld duidelijk groter dan bij mensen met Nederlandse achtergrond.

STEEKPROEF

Voor deze studie is gebruik gemaakt van het LISS panel van CentERdata. Het LISS panel is een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking en bestaat uit circa 5.000 huishoudens en 7.000 individuele panelleden. Deze huishoudens krijgen maandelijks vragenlijsten voorgelegd over verschillende onderwerpen. De steekproef wordt getrokken door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS): het is niet mogelijk jezelf aan te melden voor het panel.

Van de panelleden die zijn uitgenodigd voor het Nationaal Vrijheidsonderzoek 2021 (n=1.830), hebben 1.507 leden de volledige vragenlijst ingevuld (82%). De deelnemers van de eerste meting uit 2020 die nog steeds actief deelnemen aan het LISS panel zijn uitgenodigd voor het NVO 2021. Daarbij is gekeken naar de uitval ten opzichte van vorig jaar, en is waar nodig een extra trekking gedaan naar migratieachtergrond en leeftijd. Hierbij streefden we ernaar de landelijke verdeling naar migratieachtergrond te benaderen. Omdat de respons van jongeren over het algemeen achterblijft, is ook deze groep oververtegenwoordigd in de bruto steekproef.

RESPONS

De geselecteerde panelleden hadden van 1 tot en met 23 februari 2021 de tijd om de vragenlijst in te vullen. Naast de uitnodiging is er in deze maand twee keer een herinnering gestuurd aan de mensen die tot dan toe niet hadden geantwoord. Voor de deelname kregen respondenten een financiële vergoeding. Uiteindelijk heeft 82% de vragenlijst volledig ingevuld.

SAMENSTELLING NAAR LEEFTIJD

	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2020)
16 - 24 jaar	10%	10%	13%
25 - 34 jaar	11%	13%	15%
35 - 44 jaar	11%	12%	14%
45 - 54 jaar	15%	16%	17%
55 - 64 jaar	19%	19%	16%
65 jaar en ouder	34%	30%	24%

SAMENSTELLING NAAR OPLEIDINGSNIVEAU

	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2020)
Basisonderwijs	10%	10%	10%
Vmbo, mbo1, avo onderbouw	20%	20%	20%
Havo, vwo	11%	10%	10%
Mbo 2, 3, 4	22%	23%	28%
Hbo	25%	25%	21%
Universiteit	13%	12%	12%

SAMENSTELLING NAAR MIGRATIEACHTERGROND

	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2019)
Nederlandse achtergrond	77%	78%	77%
Eerste generatie westerse migratieachtergrond	5%	5%	5%
Eerste generatie van niet-westerse migratieachtergrond	7%	7%	7%
Tweede generatie van westerse migratieachtergrond	6%	5%	5%
Tweede generatie van niet-westerse migratieachtergrond	5%	5%	6%

SAMENSTELLING NAAR GESLACHT

	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2020)
Man	48%	47%	49%
Vrouw	52%	53%	51%

SAMENSTELLING NAAR PROVINCIE

	Steekproef NVO 2021	Steekproef NVO 2020	Populatie (bron: CBS 2019)
Groningen	5%	5%	4%
Friesland	4%	4%	4%
Drenthe	2%	3%	3%
Overijssel	6%	6%	6%
Flevoland	2%	2%	2%
Gelderland	14%	15%	12%
Utrecht	7%	7%	8%
Noord-Holland	16%	16%	17%
Zuid-Holland	20%	20%	22%
Zeeland	2%	2%	2%
Noord-Brabant	15%	15%	15%
Limburg	7%	7%	7%

RAPPORTAGE VAN DE RESULTATEN

Bij het maken van vergelijkingen tussen de meting van 2020 en de meting van 2021 zijn alleen de deelnemers meegenomen die aan beide metingen hebben meegedaan. Dit geldt niet voor de afzonderlijke resultaten in de afbeeldingen: hierbij is steeds de volledige steekproef meegenomen.

Bij sommige vragen was het mogelijk te antwoorden met 'Ik weet het niet'. Als deze categorie buiten beschouwing is gelaten in een analyse staat dat vermeld in het rapport. In alle andere gevallen is de categorie wel meegenomen.

Voor de vragen over de deelname aan onderdelen van de Dodenherdenking en Bevrijdingsdag, de vraag over wie men herdenkt tijdens 4 mei, de redenen waarom men wel of niet stilstaat bij 4 en 5 mei, de dingen die hebben bijgedragen aan de interesse voor WOII, de manier waarop men kennis heeft opgedaan over WOII en de herdenkingen die men in 2020 heeft gevolgd geldt: men moest per item antwoorden met 'nee' of 'ja'. Voor deze methode is gekozen omdat een simpelere 'meer antwoorden mogelijk' vraag bepaalde resultaten kan onderbelichten als mensen te snel door de vragen heen gaan.

VERSCHILLEN

Bij alle resultaten is gekeken of er verschillen zijn tussen leeftijdscategorieën, opleidingsniveau en migratieachtergrond. Wanneer we spreken over een Nederlandse achtergrond betekent dit dat zowel de persoon zelf als beide ouders in Nederland zijn geboren. Van een migratieachtergrond is sprake als tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). Een persoon heeft een westerse achtergrond als hij, zij of één van de ouders in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika of Oceanië is geboren. Ook Indonesië en Japan worden tot de westerse landen gerekend. Als een persoon of één van de ouders in een ander land is geboren, heeft deze persoon een niet-westerse migratieachtergrond.

Als in deze rapportage wordt gesproken van verschillen, betekent het dat het een significant resultaat betreft. Er is rekening gehouden met een p-waarde van 0.05. Dit betekent dat bij een significant resultaat, de kans dat het gevonden verschil op toeval berust, 5% of minder is.